KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol, Elena Smiešková

TAJOMNÍČKA REDAKCIE

Katarína Matějová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 17 — ČÍSLO 10

OBSAH

PUCI, J.: K vzťahu termínu a pojmu 321
OROSZOVÁ, D.: Motivácia terminologických pomenovaní . . 325
MASÁR, I.: Základné úlohy v starostlivosti o terminológiu 330
BUZÁSSYOVÁ, K.: Abstraktná s kvantitatívnym významom (typ *nehodovosť*) 335
FINĎO, B.: Názvy rozličných foriem črevnej nepriechodnosti 342
NIŽNANSKÝ, J. R.: Aktuálnosť pomenovaní pracovných oldomášov (2) 346
BUFFA, F.: O názvoch *plevinec — plevník — plevín* v slovenčine 350
Názvoslovie z odboru merania 353
Základné názvy z astronómie 360

Rozličnosti

Fondodržiteľ — držiteľ fondov. J. Horecký 369
O skracovaní ruských osobných mien. L. Dvonč 370
Diakritické znamienka v iniciálových skratkách a skratkových slovách. M. Považaj 372

Správy a posudky

Za profesorom dr. Eugenom Paulinym, DrSc. J. Oravec 375
Ďalšia užitočná učebnica v rukách vysokoškolských študentov. A. Rýzková 377
Dobrý príklad popularizačného štýlu. J. Horecký 379
O jazykovej stránke 2. vydania Základov psychológie E. Rísová 381

Spytovali ste sa

Stredné, či stredoškolské vzdelanie? M. Považaj 383
Moderátor. K. Matějová . . 384

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 17 — ČÍSLO 10

K vzťahu termínu a pojmu

JÁN PUCI

Spoločnou črtou jednotlivých definícií termínu je tvrdenie, že termín je pomenovanie pojmu. Je všeobecne známe, že z filozofického hľadiska pojem je jedna z foriem odrazu sveta v myslení a pomocou nej poznáme podstatu javov a procesov, pričom sa zachycujú a zovšeobecňujú podstatné znaky a stránky javov objektívnej skutočnosti. Pojmy nie sú statické, naopak, menia sa a vyvíjajú sa a pomocou pojmov možno vyčleňovať a skúmať podstatné stránky skutočnosti. Pojmy sa fixujú v určitých jazykových formách a tvoria zmysel príslušných jazykových výrazov. Ako uvádza J. Horecký (1976, s. 12—13), pojem sa vymedzuje ako zovšeobecnený odraz tých stránok predmetu, ktoré sú pre ľudské poznanie podstatné. Dnes prevláda vo filozofickej literatúre dynamické chápanie pojmu založené na vzťahu pojmu k jeho logickému spektru. Toto logické spektrum predstavuje istú množinu výpovedí, ktoré sa nepretínajú a z ktorých každá vyjadruje určitú vlastnosť. Vzťah medzi termínom a pojmom (medzi onomatologickou štruktúrou a logickým spektrom) je sprostredkovaný.

Pojem je teda súhrn poznania, inými slovami je to zhustenie získaných poznatkov o veci, je produktom nášho vedomia ako zovšeobecnený odraz vzťahov medzi vecou a jej vlastnosťami. Nie je to predstava podobná fotografii, ktorá by zobrazovala predmet v celej jeho konkrétnosti, ale je niečo oveľa všeobecnejšie. Je síce pravda, že v styku s vonkajším svetom prichádzame do styku s jednotlivými predmetmi, ale pojem je myšlienkové zhrnutie všetkých predmetov rovnakého druhu na určitom stupni abstrakcie. Pod slovom *vlastnosť* myslíme podstatný znak, t. j. znak je všetko, v čom sa vec líši od všetkých

iných vecí. Podstatným znakom predmetu je taký znak, ktorý vyjadruje základnú a najdôležitejšiu vlastnosť predmetu.

Na rozdiel od podstatných znakov nepodstatné znaky sú také, ktoré svojou prítomnosťou necharakterizujú, a preto neslúžia na to, aby veci mohli rozlišovať od vecí iných druhov.

Podstatné znaky majú objektívny charakter. Avšak rozdiel medzi podstatnými a nepodstatnými znakmi je relatívny, pretože to, čo je na jednej strane podstatné pre poznanie veci, na druhej strane nie je podstatné pre poznanie inej veci. V praxi sa z počtu znakov ako podstatný vyberá ten, ktorý sa objektívne javí ako určujúci v danej konkrétnej situácii.

Ďalšou charakteristickou črtou pojmu je, že má obsah a rozsah. Obsahom pojmu je výsledok poznania podstaty predmetov a ich vlastností. Dôležitou črtou obsahu pojmu je, že hlbším poznávaním predmetov sa môže obohacovať o nové znaky, prípadne zastarané znaky pojmu sa odstraňujú tým, že v praxi ľudia hlbšie prenikajú do podstaty javov. Rozsah pojmu je daný poznaním okruhu predmetov, ktorých podstatné znaky sa v pojme odrážajú.

Definovať pojem znamená určiť jeho obsah, čiže ukázať podstatné znaky, ktoré sú odrazom podstatných vlastností predmetu, čo sme spomenuli už predtým. Definíciou pojmu je tzv. logická definícia, ktorá sa považuje za zvláštny druh logického súdu. Stanovuje, že dva výrazy označujú ten istý pojem, pričom subjektový komplex — termín je definiendum, čiže označuje to, čo sa definíciou určuje. Inými slovami subjektový komplex je pomenovanie príslušného pojmu. Na druhej strane predikátový komplex reprezentuje definiens, čiže to, čím sa určuje.

Úlohou definície v terminológii je určiť obsah termínu a vymedziť hranice pojmu, ktorý je termínom označovaný. Aby sa to mohlo realizovať, musí, podľa O. S. Achmanovovej, existovať tzv. znaková situácia. Znaková situácia vzniká vtedy, keď dochádza k pomenovaniu, definovaniu a použitiu znakových (semiotických) prostriedkov na identifikáciu daného predmetu (Achmanova — Mrktičan, 1976, s. 57—58).

Za zmienku stojí názor tej istej autorky týkajúci sa otázky, do ktorej zo základných lingvistických kategórií treba vedeckú definíciu zaradiť, či definícia má charakter vety alebo slovného spojenia. O. S. Achmanovová (tamže, s. 60) dochádza k záveru, že definícia je osobitný druh slovného spojenia, pretože je nominatívnou, a nie predikatívnou jednotkou v obyčajnom zmysle slova. Inými slovami: ak vo vete predikácia nevyhnutne spája výpoveď s nejakou myslenou situáciou, ktorá je plne koordinovaná v priestore a čase, má v definícii mimočasový charakter a je odtrhnutá od hovoriaceho do takej miery, že v podstate vytvára osobitný typ slovného spojenia (slovosočetanija).

Napriek tomu, že O. S. Achmanovová uvádza niektoré závažné dôvody, ktoré ju viedli k tomuto záveru, domnievame sa, že nie je možné prijať jej tvrdenie bez výhrad z týchto dôvodov: definíciu treba považovať za súd a každý súd sa vyjadruje gramatickou vetou, ktorá je materiálnym reprezentantom súdu. Na rozdiel od iných foriem myslenia, ako sú pojmy, súd je myšlienka, ktorá priznáva alebo odmieta výskyt vlastností skúmaného objektu alebo výskyt vzťahov medzi objektmi, pričom sa kladie predovšetkým dôraz na vzťahovú stránku, najmä na vzťah totožnosti medzi objektmi.

Všeobecne sa prijíma názor, že na to, aby definícia bola správna, musí vyhovovať zhruba týmto požiadavkám:

1. Definícia musí byť primeraná, čiže súmerná. To znamená, že definovaný pojem aj definujúci pojem musia byť rozsahom rovnaké.

2. Definícia nemá určovať predmet ním samým, čiže nesmie tvoriť kruh, čím by nastala tautológia.

3. Definícia sa má zakladať na vzťahu per genus proximum et differentiam specificam, t. j. vymedzovať spoločnými znakmi, ale súčasne odlišovať vlastnými znakmi.

4. Definícia nemá byť záporná tam, kde môže byť kladná, čiže má poukázať na to, čím predmet je, a nie na to, čím nie je.

5. Definícia nesmie pripúšťať dvojznačnosť, ale musí byť jasná a zreteľná.

Pri tvorbe pomenovaní pre určitý terminologický systém je nevyhnutné vychádzať z jeho sústavy pojmov a iba po jej dôkladnej analýze možno pristúpiť k vytvoreniu adekvátneho jazykového pomenovania. Bolo by ideálne mať pre každý jednotlivý pojem nezávislé a samostatné jazykové pomenovanie. Presné a účelné vyjadrenie pojmov v rámci moderných vedných odborov v záujme cieľavedomej výmeny nových vedeckých poznatkov kladie na terminológiu náročné požiadavky, lebo terminologická sústava musí presne zodpovedať príslušnej pojmovej sústave.

Ako sme už spomenuli, základom pomenovania je pojem. Skôr ako dôjde k pomenovaniu jazykovými prostriedkami, musí vzniknúť pojem a slovo sa stáva prostriedkom vyjadrenia pojmu. Pomocou slov človek pomenúva predmety, javy a procesy, čiže základnou funkciou slova v jazyku je jeho nominatívna funkcia. Typickým znakom ľudského myslenia je schopnosť zovšeobecnenia a abstrakcie. Abstrakcia je veľmi dôležitý faktor pri poznávaní okolitého sveta a pri vytváraním pojmov, kde sa určujú podstatné znaky javov a vylučujú náhodné a nepodstatné znaky. Jazykovými prostriedkami vyjadrujeme iba najpodstatnejšie znaky, ktoré nie sú špecifické iba pre termíny daného jazyka, lebo pojmy sú nadnárodné, a preto je možné ich kalkovanie.

Schopnosť slova pomenovať pojem je veľmi dôležitá vlastnosť ja-

zyka ako prostriedku komunikácie, lebo touto schopnosťou je podmienená vlastná existencia jazyka, tak ako ľudské myslenie je podmienené schopnosťou abstrakcie, pomocou ktorej sa tvoria pojmy. Na druhej strane nie každé slovo vyjadruje pojem. Napr. tzv. pomocné (neplnovýznamové) slová, ako sú predložky, spojky a častice a z druhej strany citoslovcia a do istej miery aj zámená.

Človek stvárňuje mnohotvárnosť sveta, ktorý ho obklopuje, pomocou pojmov a na základe získaných poznatkov spája jednotlivé pojmy, ktoré svojím spôsobom spolu súvisia, do vyšších celkov, do sústavy pojmov. Každá sústava pojmov sa vyznačuje tým, že v jej rámci jestvujú východiskové pojmy a okolo nich sa zoskupujú nižšie, druhové pojmy, ktoré odrážajú súvislosť javov objektívnej skutočnosti. Iba správne vybudovaná pojmová sústava utvára potrebné predpoklady na vytvorenie vhodných, vedecky podložených termínov príslušného vedného odboru. Napr. v technike pri tvorení termínov najčastejšie prichádzajú do úvahy tieto kategórie pojmov: pojmy zachytávajúce vlastnosti prístrojov, nástrojov a materiálov, ako aj pojmy súvisiace s vlastnosťami predmetov, pojmy súvisiace s procesmi a pod.

Pretože každý termín je pomenovaním pojmu, ktorý je súčasťou systému, aj termíny tvoria systém s istými zákonitosťami, ktoré treba skúmať a na základe týchto poznatkov tento systém koordinovať. Treba zdôrazniť, že pri ďalšom rozpracovaní zásad terminologickej práce sa vyžaduje cieľavedomý prístup nielen zo strany jazykovedy, ale aj logiky a semiotiky, ktoré otázkam terminológie musia venovať pozornosť zo svojho hľadiska, najmä pokiaľ ide o vzťah pojmu a jazykového znaku, riešiť problémy súvisiace s problematikou podstatného znaku veci, ktorý je rozhodujúcim faktorom pri vzniku pojmu atď.

Jazykový znak nie je prirodzeným znakom pojmu, je iba nositeľom významu, ktorý sa vyjadruje jazykovými prostriedkami. Všeobecne sa uznávajú dve stránky jazykového znaku: obsahový plán a výrazový plán. V obsahovom pláne jazykový znak reprezentujú sémantické príznaky, vo výrazovom pláne formálne morfematické a lexikálne prvky, ktoré sú typické pre daný jazyk. Je pomerne mnoho termínov, pri ktorých nič nenaznačuje ich spätosť s príslušným pojmom, nie sú tu žiadne formálne prvky, ktoré by indikovali jeho vzťah k označovanej veci alebo motiváciu touto vecou. J. Horecký (1978, s. 39) zdôrazňuje, že slovo je konvenčný znak pojmu, je forma jestvovania pojmu. Jazykový znak je arbitrárny, lebo niet prirodzeného dôvodu, prečo sa nejaká vec v jednom jazyku označuje takým slovom a v druhom jazyku iným slovom.

Katedra jazykov Vysokej školy dopravy a spojov
Marxa-Engelsa 44, Žilina

LITERATÚRA

ACHMANOVA, O. S. — MRKTIČAN, S. A.: Naučnoje opredelenije kak lingvističeskaja i semiotičeskaja problema. In: Problematika opredelenij terminov v slovarjach raznych tipov. Leningrad, Izdateľstvo Nauka, Leningradskoje otdelenije, 1976.

HORECKÝ, J.: Základy jazykovedy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 184 s.

HORECKÝ, J.: Základné problémy terminológie. In: Aktuálne problémy lingvistickej terminológie. Bratislava, Veda 1976, s. 11—15.

Motivácia terminologických pomenovaní

DANIELA OROSZOVÁ

Problematika motivácie jazykového znaku je už dávnejšie v pozornosti československej a sovietskej lingvistiky, ako o tom svedčia práce československých lingvistov M. Dokulila, J. Horeckého, J. Furdíka a i., leningradský seminár o motivácii jazykového znaku konaný r. 1969, samostatný zborník *Problemy motivirovannosti jazykovogo znaka* (Kaliningrad, 1976) a iné práce sovietskych autorov. Súčasne s tým bola vždy v centre alebo aspoň na okraji pozornosti lingvistov aj problematika motivácie terminologických pomenovaní.

Súbežne so vznikom teórie termínu a terminológie sa v lingvistických prácach priamo alebo nepriamo nastoľoval problém, či je vyhovujúcejší termín motivovaný alebo nemotivovaný. Tejto otázke venovali pozornosť viacerí autori (napr. Hausenblas, 1962 a; Haburčák, 1967; Ivič, 1963; Berger, 1965).

V minulosti sa častejšie objavovali názory podporujúce „neutralitu", symbolický charakter termínu v súvislosti s tým, že mnohé slová svoj význam často menia a ich etymológiu si nositelia jazyka neuvedomujú. Na druhej strane sa v staršej lingvistickej literatúre stretávame s názorom, že pre termín je charakteristická snaha mať uvedomovanú „vnútornú formu" (Vinokur, 1939) a že priezračnosť upevňuje termín a chráni ho pred vznikom doplňujúcich významov (Piotrovskij, 1952).

V súčasnosti sa takéto jednostranné chápanie motivovanosti či nemotivovanosti nevyskytuje, čo súvisí aj so vznikom nových pojmov, ktoré si vyžadujú rôzne spôsoby zafixovania v systéme pomenovaní. Za jednu z alternatív vyriešenia problému motivovanosti alebo nemotivovanosti termínu a za jednu z možností pri sprostredkovaní vymedzenia významovej platnosti termínu považuje K. Hausenblas (1963) nie podobu, znenie, pomenovaciu štruktúru, ale začlenenosť termínu

v odbornom texte. Táto cesta je však len jednou z možností. Odborný kontext nemôže nahradiť presný, fixovaný obsah termínov spojených s pojmami danej vedy, nemôže teda nahradiť ani definíciu a ani zaradenie termínu v pojmovom a terminologickom systéme, aj keď berieme do úvahy relatívnosť a podmienenosť existencie termínu pre jeho „dočasnosť" (Komarova, 1979), ak sa chceme vyhnúť mnohovýznamovosti termínu v rámci jedného terminologického systému, čo je jedna zo základných požiadaviek na termín (Lotte, 1961).

Motivácia termínov v jazyku vystupuje podľa K. Hausenblasa do popredia predovšetkým vo vzťahu k jeho tvorcovi a používateľovi v texte — najviac pri zavádzaní termínu do používania a najmenej pri bežnom používaní už zavedeného termínu (Hausenblas, 1962 a).

Pokúsime sa porovnať prednosti a nedostatky motivovaných a nemotivovaných termínov zo slovenskej a ruskej strojárskej terminológie. K prednostiam motivovaných termínov patrí predovšetkým ich sémantická zreteľnosť. Termín a jeho forma umožňuje prostredníctvom motivačného odkazu ukázať vzťah k obsahu, termín sa stáva ľahšie zrozumiteľným, vyjadruje vnútornú logickú štruktúru pojmu. Napr. termín *miska tlačnej tyčky* (súčiastka v naftových motoroch, ktorá je nasadená na tlačnej tyčke vstrekovača a slúži na zachytenie a stredenie tlačnej pružiny vstrekovača) svojou motiváciou ukazuje na tvar súčiastky a miesto výskytu v zariadení, termín *vyrovnávací piest* (súčasť kompresorov umiestnená na hriadeli, ktorá s príslušnou časťou statora slúži na vyrovnanie alebo zníženie osovej sily na rotor) pomenúva funkciu, resp. činnosť piesta.

Motivovanosť termínov podmieňuje predovšetkým slovotvorná motivácia, ktorá vzniká na základe vzťahu medzi dvoma synchrónne existujúcimi jednotkami, pričom jedna je prvotná, odvodzujúca — motivujúca — a druhá druhotná, odvodená — motivovaná. Pritom na základe slovotvorného modelu utvorí sa pre pomenovaný predmet alebo jav nový obal *(vykladať — vykladač; obrábať — obrábanie — obrobok; škvrna — škvrnitá korózia; krehký — krehkosť).* V termíne *chladič* sa motivačný poukaz (činnosť) kryje s lexikálnym významom pomenovania (mechanizmus vykonáva príslušnú činnosť), v termíne *žiaruvzdornosť* motivácia vyjadruje vzťah vlastnosti materiálu k javu, ktorý naň pôsobí. Takéto termíny si možno ľahko osvojiť, umožňujú jednoduchšiu konfrontáciu termínu s príslušným pojmom.

Vnútornú logickú štruktúru termínov podporuje aj tendencia k internacionalizácii terminológie v súčasnosti, keď vznik nových poznatkov prináša prílev motivovaných pomenovaní tvorených z grécko-latinských morfém a hybridných slov, motivovaných aj slovotvorne *(vibrograf, turboagregátor, rolhydromotor);* od cudzích základov možno tvoriť adjektíva, ktoré sú základom syntaktickej motivácie *(elektro-*

chemická korózia, hydrostatická prevodovka, hydrodynamické mazanie).

Súvzťažnosť medzi termínom a pojmom rodí tendenciu k jednoslovným terminologickým pomenovaniam *(šmýkadlo, tlmič, olejoznak)*, na druhej strane sa však v jednoslovnej pomenovacej jednotke nemôžu uplatniť všetky pomenovacie možnosti v jazyku a taktiež nemožno jedným slovom vystihnúť základné motivačné znaky pomenovaného predmetu. Preto sa rodové a druhové odlišnosti pojmov musia zafixovať v dvojslovných syntakticky motivovaných pomenovaniach, ktoré vznikajú ako výsledok terminologickej derivácie (termín pozri u Beriozina — Golovina, 1979); k východiskovému jednoslovnému termínu sa pričleňujú spresňovacie slová na konkretizovanie východiskového rodového pojmu a na utvorenie jeho druhových korelátov v klasifikačných schémach. Syntakticky sú teda motivované už uvádzané termíny *vyrovnávací piest, miska tlačnej tyčky.* V syntakticky motivovaných termínoch sa vzájomne spája viacero motivačných poukazov a vznikajú derivačné modely, napr. *frézovačka — konzolová frézovačka — zvislá konzolová frézovačka; piestový hydrogenerátor — axiálny piestový hydrogenerátor — axiálny piestový hydrogenerátor s naklonením blokom.*

Hromadenie nevyhnutných a dostatočných motivačných znakov v termíne pomáha utvárať správne orientujúce termíny, ako ich nazýva D. S. Lotte (1961), avšak protirečí požiadavke krátkosti termínu. Terminologické systémy ukazujú, že dvojslovné pomenovania ako termíny nestačia, preto v súčasnosti vznikajú trojčlenné a štvorčlenné pomenovania. Výsledkom syntaktickej motivácie je dokonca aj vznik viačlenných dlhých pomenovaní, ktoré sú však pre terminológiu nevýhodné. Termíny *nízkotlakový jednokanálový vzdušný klimatizačný systém, menovitá strmosť statickej charakteristiky väzby „výkon — otvorenie meniča výkonu"* narúšajú operatívnosť a ekonomickosť nielen reči, ale aj myslenia.

Motivovanosť však nie je vždy spoľahlivým ukazovateľom obsahu termínu, ako to dokazuje tretí typ motivácie termínov — sémantická motivácia. Sémanticky motivované termíny vznikajú využitím hotového, nezmeneného zvukového obalu už existujúceho názvu na pomenovanie nového pojmu na základe zhody niektorého príznaku (príznakov) jedného predmetu s príznakom (príznakmi) druhého predmetu, najčastejšie prostredníctvom metafory *(kuželový závit, mostík, korunová matica* — motivácia na základe podobnosti s tvarom predmetu; *poduška, čelusť drviča* — motivácia podobnosťou s funkciou predmetu). Metaforický význam môže byť založený na zložitejších asociáciách, napr. ruský termín *miortvoje prostranstvo — mŕtvy priestor* označuje zvyšok pracovného priestoru valca v kompresore, ktorý sa v

útvare už piestom neplní, termín *mokrý elektrický odlučovač* pomenúva typ odlučovača, ktorého usadzovacie a vysokonapäťové elektródy sú zmáčané kvapalinou a i. V sémanticky motivovaných termínoch motivačný poukaz netvorí priamu súčasť sémantiky termínu, jeho slovotvorná štruktúra sa rozchádza so skutočným významom, čo často zvádza na nesprávne vysvetľovanie, nepresné chápanie významu termínu. Termín *tanierový podávač* má nepresnú motiváciu: ak nepoznáme presnú definíciu tohto termínu, nevieme, či súčiastka v tvare taniera tvorí súčasť mechanizmu, či celé zariadenie má tvar taniera, prípadne či mechanizmus neslúži na podávanie súčiastok v tvare tanierov. (Unášacím prostriedkom tohto typu transportného zariadenia je otáčavé vodorovné tanierové koleso.) Termíny *lamelové kompresory, lamelové čerpadlá* neoznačujú mechanizmy lamelového tvaru, ale mechanizmy s lamelami: lamely ako súčasť kompresora sú odstredivou silou pritlačené k stene valca. V lamelových čerpadlách je kvapalina dopravovaná v medzerách medzi lamelami pohyblivo uloženými v rotore zariadenia.

Na druhej strane však zámenu aktuálneho, skutočného významu termínu s jeho „vnútornou formou" nemožno vždy dávať do súvisu s konkrétnym vzťahom medzi nimi, zámena vyplýva predovšetkým z nepoznania aktuálneho významu termínu.

Najčastejšou námietkou proti motivácii termínu býva fakt, že s rozvojom vedy, so zmenou pojmov a ich miesta v systéme sa niekedy „vnútorná forma" termínu môže dostať do protirečenia s jeho skutočným významom a termín sa stáva nepresným. Lenže tento proces je úplne prirodzený a zákonitý v každom vývoji, a tak aj termín, ktorý sa stal nepresným vo vzťahu k pojmu, možno spresniť, prípadne zameniť za druhý, lepší.

Veľkou prednosťou prevzatých termínov s nemotivovaným základom je ich jednoznačnosť. Medzi lexikálnym významom a motivačným odkazom nie je žiadna disproporcia. Ruské termíny prevzaté z angličtiny *skrubber* (odlučovač), *plunžer* (piest), *konvejer* (dopravník), z nemčiny *grejfer* (drapák), *edmpfer* (tlmič), *krejckopf* (križiaková hlava), *šaber* (škrabák) a i. nevzbudzujú nijaké vedľajšie asociácie. Chýbanie emocionálneho zafarbenia zvýrazňuje ich presnosť a jednoznačnosť. Aj nemotivovaná štruktúra takýchto termínov vyhovuje požiadavkám stručnosti.

Nemotivované prevzaté termíny sú jednoslovné, a preto poskytujú možnosti tvorenia rôznych odvodenín, napr. v ruštine *balans — disbalans — balansirovka — balansirovočnyj; špindeľnyj nasos, plunžernyj nasos, šibernyj nasos.* Príkladom môže byť aj ruský termín *forsunka* utvorený z anglického slovného základu, ktorý je výhodnejší než slovenský ekvivalent *držiak vstrekovacej dýzy.*

Nevyhnutnosť nemotivovaných termínov podporuje aj internacionalizácia vedeckej dokumentácie, požiadavky rýchlej a spoľahlivej výmeny informácie, integrácia vedeckého jazyka v súčasnosti.

Popri uvedených prednostiach majú nemotivované termíny na druhej strane tú nevýhodu, že nepomáhajú určiť význam pomenovania (porovnaj ruské a slovenské termíny: *šiber — posúvač, štift — kolík, šplint — závlačka, špindeľ — vreteno* a i.).

Nemotivované termíny obsahujú často nezvyčajné skupiny hlások, z čoho vyplývajú pravopisné a výslovnostné ťažkosti. Nemecké termíny *Scheibe, Greifer* sa prispôsobili zákonitostiam ruštiny jeden ako *šajba*, druhý v podobe *grejfer* (pravdepodobne tu zohral úlohu ústny a knižný prameň prevzatia v minulosti), v termínoch *šnek, špindeľ, dempfer* je v praxi nezjednotená výslovnosť *-ne-, -de-*. V niektorých prípadoch prevzaté termíny nemusia zapadať do jazyka tvaroslovne, z čoho vyplývajú ťažkosti pri skloňovaní, výslovnosti aj pravopise. Iné nemotivované termíny mohli stratiť spojenie s východiskovým jazykom, čím vznikli akési „znetvorené" pomenovania, napr. rus. *šurup* z nem. *Schroube, štabeler s vydvižnym gruzopodjomnikom* z nem. *Schubrahmenstapler;* v termínoch *rym-bolt, rym-gajka* takto vznikla prvá časť pomenovania z holandského slova *ring* pravdepodobne cez námornícku terminológiu.

Nemotivované termíny sú nevýhodné aj tam, kde nejde o čisto vedecký výklad, ale o aplikáciu a popularizáciu vedy.

Problém motivovanosti či nemotivovanosti termínu nemožno teda riešiť jednoznačne. Je potrebné prizerať i na typ jazyka (slovenčina a ruština sú slovanské jazyky s bohatou škálou odvodzovania), na fakt, že motivovanosť termínov prispieva k systémovosti terminológie, k vytváraniu klasifikačných schém v pojmovo-terminologických systémoch vedných odborov. Do úvahy treba vziať aj charakter samého odboru vedy, ktorej sa terminológia týka. Osobitnou kapitolou sú internacionálne termíny, ktoré nemožno porovnávať s nemotivovanými termínmi prevzatými z anglického, nemeckého alebo francúzskeho jazyka.) Na túto problematiku poukazuje V. V. Akulenko, 1972).

Z uvedeného vyplýva, že pri tvorení termínov a zavádzaní označení nových pojmov do jazyka je nevyhnutné veľmi citlivo zvažovať, či sa má zaviesť termín domáceho pôvodu, teda motivovaný sémanticky, slovotvorne, syntakticky, či termín internacionálny, utvorený z grécko-latinských prvkov mŕtvych jazykov, alebo termín nemotivovaný, prevzatý z cudzieho jazyka, t. j. utvorený nie slovotvornými prostriedkami príslušného preberajúceho jazyka.

Katedra jazykov Vysokej školy technickej
Zbojnícka 3, Košice

LITERATÚRA

AKULENKO, V. V.: Voprosy internacionalizacii slovarnogo sostava jazyka. Charkov, Izdateľstvo Charkovskogo universiteta 1972. 213 s.

BERGER, M. G.: Lingvističeskije trebovanija k terminu. Russkij jazyk v škole, 1965, č. 3, s. 64—68.

BERIOZIN, F. M. — GOLOVIN, B. N.: Obščeje jazykoznanije. Moskva, Prosveščenije 1979. 416 s.

HABURČÁK, T.: Motivované a nemotivované termíny v ruskej technickej terminológii. In: Philologica. Zborník FF UK. Bratislava, 1967, s. 51—62.

HAUSENBLAS, K. (1962 a): K specifickým rysům odborné terminologie. In: Problémy marxistické jazykovědy. Praha, ČSAV 1962, s. 248—258.

HAUSENLBAS, K. (1962 b): O motivovanosti odborných termínů. In: Slavjanska lingvistična terminologija. Sofia 1962, s. 9—17.

HAUSENBLAS, K.: Termíny a odborný text. Československý terminologický časopis, *2*, 1963, s. 7—15.

IVIČ, P.: K probleme lingvističeskoj terminologii i uslovnych oboznačenij v slavjanskich jazykach. Voprosy jazykoznanija, *12*, 1963, č. 1, s. 18—28.

KOMAROVA, Z. I.: O suščnosti termina. In: Termin i slovo. Mežvuzovskij sbornik. Gorkij, 1979, s. 3—10.

LOTTE, D. S.: Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii. Voprosy teorii i metodiki. Moskva, Izdateľstvo AN SSSR 1961. 158 s.

PIOTROVSKIJ, R. G.: K voprosu ob izučenii termina. Učonyje zapiski LGU, vyp. 18, č. 161, Leningrad 1952, s. 21—36.

VINOKUR, G. O.: O nekotorych javlenijach slovoobrazovanija v russkoj techničeskoj terminologii. Trudy Moskovskogo instituta istorii, filosofii i literatury. Tom V. Moskva 1939, s. 3—54.

Základné úlohy v starostlivosti o terminológiu

IVAN MASÁR

1. Súčasná veda a technika jednotlivých národných spoločenstiev sa rozvíja nezvyčajne prudkým tempom, pričom sa zároveň rozširuje medzinárodná spolupráca nielen vo vede a technike, ale vo všetkých oblastiach ľudskej aktivity. Prirodzeným dôsledkom toho je narastanie odbornej terminológie v jednotlivých národných jazykoch, čo síce z jednej strany prospieva rozvoju ich odbornej slovnej zásoby, z druhej strany však môže sťažovať alebo komplikovať výmenu poznatkov a skúseností práve pri medzinárodnej spolupráci. Táto situácia núti účastníkov medzinárodnej spolupráce hľadať a ustaľovať efektívne prostriedky na komunikáciu. Jedna z ciest, po ktorej sa možno dostať k cieľu, je štandardizácia a unifikácia vedecko-technickej terminológie. Ako sa už konštatovalo v inej súvislosti, štandardizácia termino-

lógie má dve výrazné oblasti; je to 1. štandardizácia terminologických zásad a spôsobov prípravy terminologických slovníkov a 2. príprava štandardizovaných terminológií. Sama príprava štandardizovaných terminológií postupuje v troch smeroch: a) skúmanie terminologických systémov v danej oblasti, b) zámerné a vedomé zdokonaľovanie terminológie a jej schvaľovanie, c) odporúčanie schválenej terminológie tzv. terminologického štandardu, a rozširovanie jej používania (porov. Felber, 1981, s. 139). Bez používania štandardizovanej terminológie nie je totiž v súčasnosti myslitelný rozvoj a zdokonaľovanie výmeny informácií, pričom jednoznačná informácia je možná iba vtedy, keď všetci účastníci komunikácie chápu isté pojmy rovnako. To platí o výmene informácií v národnom aj medzinárodnom rámci. Pravdaže, bez autoritatívneho koordinačného centra, ktoré by cieľavedome organizovalo a usmerňovalo terminologickú prácu na medzinárodnej úrovni, nemohol by sa v štandardizácii a unifikácii terminológie dosiahnuť nijaký pokrok. Takouto organizáciou, pracujúcou pod záštitou UNESCO, je Medzinárodné informačné stredisko pre terminológiu, ktoré odborná verejnosť pozná pod názvom *Infoterm.*

Úlohy tejto organizácie na úseku terminológie sú mnohoraké. Spomenieme z nich aspoň koordináciu a poradenskú činnosť pri aplikácii terminologických zásad a pravidiel vzťahujúcich sa na terminologickú dokumentáciu, spoluprácu s terminologickými pracoviskami na národnej i medzinárodnej úrovni, sústreďovanie terminologických publikácií a ich rozbory, evidovanie všetkých pracovísk zaoberajúcich sa terminológiou a terminologickou dokumentáciou, prieskum možností spoľahlivej výmeny terminologických údajov medzi terminologickými bankami atď. (porov. Pošík — Hrnčířová, 1979, s. 26).

Keďže sa ukázalo, že terminologické problémy možno úspešne riešiť len v úzkej medzinárodnej spolupráci, buduje sa z podnetu Infotermu celosvetová sieť terminologických informácií a dokumentácie známa pod názvom *TermNet.* Názov vznikol spojením anglického slova *term* (termín) a *net* (sieť) do slovného útvaru s veľkým písmenom uprostred. *TermNet* má funkciu spájacieho článku všetkých organizácií *(Infoterm,* medzinárodné a regionálne strediská, napr. pre elektrotechniku *IEC,* pre zváračiu techniku *IIW, NORDTERM* — organizácia reprezentujúca terminologickú spoluprácu medzi Dánskom, Fínskom, Švédskom a Nórskom atď.), ktoré sa nejakým spôsobom zaoberajú terminológiou — vypracúvajú terminologické slovníky, zhromažďujú bibliografické údaje o terminologických prácach ap. Jednou z najdôležitejších funkcií *TermNetu* je sprístupňovanie terminologických bánk, ktorých budovanie je nanajvýš aktuálne a naliehavé vzťadom na rastúci počet termínov, terminologických údajov a ich výmenu. Preto chceme v tomto článku podať aj základnú informáciu o terminologic-

kej banke (banke termínov) ako najmodernejšom pomocníkovi v terminologickej práci.

2. Termín *banka údajov* a v nadväznosti naň aj *terminologická banka* je zviazaný s rozšírením počítača, t. j. stroja schopného automaticky spracúvať údaje, resp. množstvo dôležitých a rozmanitých údajov. Počítač je vynikajúcim prostriedkom modernej informatiky a vďaka spomenutej schopnosti umožnil zakladať terminologické banky.

Vo všeobecnosti možno terminologické banky charakterizovať ako systematický automatizovaný slovník pojmov a termínov, ktorý môže buď vo veľmi krátkom čase odpovedať na základné otázky vzťahujúce sa na konkrétny termín (napr. na jeho normovanosť, skrátené varianty, synonymá, definície, cudzojazyčné ekvivalenty), buď v relatívne dlhšom čase poskytnúť informácie o terminologickom súbore v istej oblasti vedy, techniky ap. Terminologické banky pre štandardizované i neštandardizované termíny a ďalšie terminologické údaje jestvujú vo Francúzsku, ZSSR, Kanade a ďalších štátoch.

Každá terminologická banka sa skladá z troch častí určených na plnenie funkcií banky. Ide o tieto časti: *vstup údajov, uloženie údajov* (pamäť), *výstup údajov.* Schematicky možno termonoligickú banku znázorniť takto (Rondeau, 1981, s. 145):

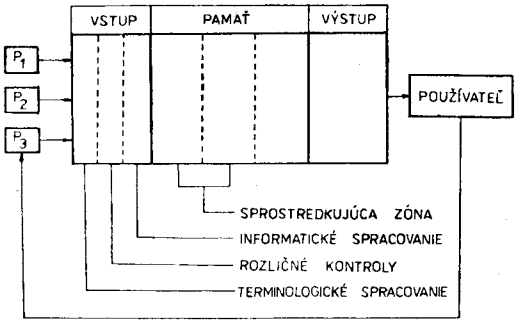

ŠTRUKTÚRA TERMINOLOGICKEJ BANKY

schéma

Symbolmi P_1, P_2, P_3 sa označujú tri rozličné pramene, z ktorých sa banka zásobuje údajmi. V zásade najdôležitejším prameňom je P_1 — ide o terminologické údaje z rozličných oblastí pripravené tímom školených terminológov podľa vopred vypracovaných metód a zámeru. Druhý prameň (P_2) súvisí so spoluprácou s inými terminologickými bankami a napokon tretí (P_3) s prácou používateľov banky — prekladateľov, redaktorov, špecialistov atď. Vo všeobecnosti možno povedať,

že základné zložky terminologickej banky sú centrálne a periférne oddelenie. Centrálne oddelenie má údajovú bázu obsahujúcu programy a centrálnu pamäť. Programy závisia od výskumného cieľa, podľa ktorého sa striedavo zapájajú podprogramy (riadenie kartoték, výstupy ap.) potrebné na spracovanie údajov. Periférne oddelenie obsahuje pomocné pamäti, ktorých údaje sú dostupné viac alebo menej rýchlo podľa toho, či ide o magnetické pásky, disky ap., ako aj podľa toho, či vstupné a výstupné zariadenia terminologickej banky — teda vlastne počítača — umožňujú komunikáciu človek/stroj alebo stroj/stroj. Z hľadiska praktického používateľa terminológie je najdôležitejšou časťou terminologickej banky výstup, pretože tam dostáva odpoveď na konkrétne terminologické otázky.

Banky termínov sú výsledkom spojenia dvoch súčasných činiteľov — mimoriadne prudkého rastu odborných termínov (iba z oblasti elektrotechnicky sa uvádza ohromujúci údaj 4 mil. pojmov a termínov — Felber, tamže) a rozvoja informatiky. Treba ich pokladať za „modernú verziu príručných kartoték" (Rondeau, s. 142), ktoré vo svojej práci oddávna používali vedeckí pracovníci, prekladatelia, dokumentaristi a ďalší odborníci.

3. Z postupnej realizácie rozsiahleho projektu *TermNetu* v oblasti medzinárodnej štandardizácie a unifikácie terminológie a v značnej miere aj zo zjednodušeného opisu terminologickej banky možno dedukovať, že požiadavky na terminologickú prácu sú v terajšej vývinovej etape medzinárodnej spolupráce veľmi vysoké. Veď len sama príprava údajov pre počítač je dosť prácna a pritom neautomatizovaná. Na ilustráciu toho, čo všetko treba pre terminologickú banku pripraviť o jedinom termíne, uvedieme požiadavky terminologických bánk pracujúcich v ZSSR v rámci štátnej automatizovanej informačno-terminologickej služby (*ASITO* = avtomatizirovannaja sistema informacionnogo terminologičeskogo obsluživanija). Základná jednotka uchovaná v pamäti počítača a reprezentujúca schvaľovaný termín, t. j. terminologický záznam, musí obsahovať: 1. základný termín (štandardizovaný alebo odporúčaný), 2. uvedenie normatívno-technického dokumentu, 3. kód dokumentu podľa klasifikátora štátnych štandardov (noriem), 4. údaje o schválení, resp. vydaní dokumentu, 5. číslo termínu v dokumente, 6. skrátenú formu základného termínu, 7. synonymá (prípustné i neprípustné), 8. anglický, francúzsky a nemecký ekvivalent (Sakov, 1980, s. 10).

Zo značného počtu údajových prvkov sa skladajú aj iné materiály uchovávané v terminologických bankách, napr. materiály na výmenu údajov medzi rozličnými terminologickými bankami. Podľa návrhu ISO 6156 takýto výmenný materiál obsahuje až 9 položiek: hlavný záznam, opis, odbor, definíciu termínu a kontext, vzťahy medzi pojmami

a terminmi, ekvivalenty v iných jazykoch, iné informácie, prameň, autora výmennej jednotky (porov. Pošík — Hrnčířová, s. 32).

4. Aktuálne úlohy terminológov v starostlivosti o terminológiu v národných aj medzinárodných reláciách súvisia teda s dvoma výraznými tendenciami: so štandardizáciou terminológie a so zavádzaním počítačov do terminologickej práce. Je jasné, že pre terminologickú prácu takéhoto typu treba vychovávať odborníkov s primeraným (vysokoškolským) vzdelaním. V zahraničí sa na takúto prípravu terminológov pamätá tak, že sa na niektorých univerzitách vyučuje terminológia v samostatných kurzoch. Ako sme už upozornili (porov. Kultúra slova, *14,* 1980, s. 376), na niektorých univerzitách sa terminológii venuje plných 90 hodín a terminológiu vyučujú riadni profesori terminológie. Aktuálnou úlohou na prospech našej terminológie a jej napojenia na terminologické banky je teda výchova terminologických kádrov schopných pripravovať vstupné údaje pre počítače a v terminologickej práci počítače využívať.

Terminologické banky môžu robiť terminológom a rozvoju terminológie dobré služby len vtedy, keď terminologické pracoviská kvalifikovane pripravia pre ne potrebné údaje. Zavádzanie počítačov do terminologickej práce v nijakom prípade neznamená oslobodenie od skúmania terminológií, od vypracúvania systémov pojmov, od prípravy terminologických slovníkov atď. Znamená však zvýšenie nárokov v intenciách štandardizácie terminologických zásad, termínov a moderných metód terminologickej práce.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

FELBER, H.: Teoretické a metodologické aspekty medzinárodnej štandardizácie terminológie. Kultúra slova, *15,* 1981, s. 137—145.

POŠÍK, M. — HRNČÍŘOVÁ, D.: Terminologie ve světě. Názvoslovný spravodaj zemědělský, 1979, s. 29—34.

RONDEAU, G.: Introduction à la terminologie. Montreal (Québec), Centre educatif et culturel 1981. 227 s.

SAKOV, A. A.: Problemy avtomatizacii v terminologii i sozdanija bankov terminov. Naučno-techničeskaja terminologija, 1980, č. 5, s. 9—15.

Abstraktá s kvantitatívnym významom (typ nehodovosť)

KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

Názvy utvorené vysoko produktívnou príponou *-osť* majú v slovenčine podobne ako v iných slovanských jazykoch zväčša význam vlastnosti, napr. *náročnosť, konfliktnosť* a môžu sa tvoriť takmer od všetkých prídavných mien. V Slovenskej lexikológii (1971 a, s. 151) J. Horecký uvádza, že v súčasnom jazyku sa utvára nový typ s významom „počet prípadov": *narodenosť, úmrtnosť, nehodovosť, chorobnosť, návštevnosť, úrazovosť, poruchovosť.* V Lexikológii (Ondrus — Horecký — Furdík, 1980, s. 113) je to isté konštatovanie, do radu týchto slov pribudlo na ilustráciu ďalšie slovo *požiarovosť.* Keď J. Horecký na inom mieste (1971 b, s. 84—92) zdôvodňoval vznik tohto nového typu, urobil to nielen na rovine slovotvorného významu, ale aj na rovine formy, formálneho členenia slova: to isté slovo, napr. *chorobnosť* vo význame „vlastnosť, vzhľad chorého" je sémanticky i formálne deadjektívum (má príznak kvality), to isté slovo vo význame „počet chorôb" má význam kvantity. Vtedy sa významovo viaže na substantívum, iba formálne, podobne ako slovo *nehodovosť,* je odvodené od adjektíva.

Za posledné desaťročie sa ukázalo, že tento novší typ abstrákt s kvantitatívnym významom je produktívny, tvoria sa podľa neho stále nové slová. Ale širšia verejnosť (už v menšej miere informovanejší lingvisti) si stále uvedomujú ich novosť, istú zvláštnosť a osobitosť oproti iným názvom vlastnosti. Preto nečudo, že sa o prírastkoch slov tohto typu z času na čas informuje, pravda, zväčša ako o jednotlivinách, napr. v rubrike Rozličnosti, v jazykových stĺpčekoch i v rozhlasovej jazykovej poradni. Porov. o slovách *dojnosť, dojivosť* (F. Sabol, 1981), *sobášnosť* (E. Smiešková, 1982) *izbovosť* (E. Rísová, 1983) *zásluhovosť* (Horecký, 1983; M. Pisárčiková, 1983), *potivosť* (J. Kačala, 1983), *dedivosť* (J. Jacko, 1983).

Nazdávame sa, že pozornejší používatelia jazyka si isté otázky v súvislosti s týmto kvantitatívnym typom slov kladú oprávnene, tento typ si skutočne zaslúži ďalšie, podrobnejšie objasnenie. V citovaných lexikológiách, keďže ide o učebnice, sa totiž existencia tohto slovotvorného typu iba zaregistrovala, nerieši sa tu podrobnejšie otázka, ku ktorým typom adjektív, prípadne iných slov možno abstraktum kvantitatívneho typu utvoriť. Ďalší dôvod, prečo treba o týchto odvodeninách hovoriť súhrnnejšie, je ten, že s postupným pribúdaním slov sa tento typ začína vnútorne diferencovať, čo sa prejavuje tak, že pri

výklade mnohých ďalších slov tohto typu nevystačíme už iba s jednou interpretačnou náhradou (substitúciou) spojením slov „počet prípadov".

V tomto príspevku sa pokúsime podrobnejšie objasniť abstraktá s kvantitatívnym významom, a to odpoveďou na tieto otázky:

1. Od akých základových slov sa tvoria a netvoria abstraktá s kvantitatívnym významom?

2. Vplýva význam základového slova (slovotvorného základu) na význam týchto odvodenín? (Ak je tu istá sémantická diferenciácia, môže ísť o diferenciáciu v rámci jedného slovotvorného typu alebo o viac slovotvorných typov).

3. Problém kolísania v tvorení, dvojznačnosti niektorých abstrákt, príp. tvorenia nerovnoznačných abstrákt s kvantitatívnym významom ako termínov v rámci terminológie jedného odboru.

Pre väčšiu názornosť začneme odpoveďou na druhú otázku, lebo na jej základe sa nám do istej miery vyčlenia aj jednotlivé formálne typy tvorenia analyzovaných slov.

Odpoveď na druhú otázku je kladná. Význam základových slov ako slov, od ktorých sa abstraktné názvy s kvantitatívnym významom tvoria, vplýva na celkový význam týchto slov. Modifikuje význam kvantity, kvantitatívnosti. Tento význam možno chápať ako všeobecný slovotvorný význam skúmaných slov tohto slovotvorného typu, ktorý sa špecifikuje, konkretizuje v podobe niekoľkých čiastkových (zvláštnych) významov. Význam „počet prípadov" je iba jedným z týchto čiastkových významov popri iných významoch, ako sú miera, množstvo, podiel ap. Tieto výrazy, ktoré používame ako súčasť interpretačných parafráz, reprezentujú jednotlivé čiastkové významy. Slovotvorný typ so všeobecným slovotvorným významom kvantity (v rámci abstraktných mien) sa teda člení na tieto čiastkové významy reprezentované príslušnou parafrázou:

1. Počet (prípadov): *úmrtnosť, chorobnosť, nehodovosť, poruchovosť, úrazovosť, návštevnosť, požiarovosť; sobášnosť, nepodarkovosť chybovosť, priestupkovosť* ap. (= počet úmrtí, chorôb, nehôd ... sobášov, nepodarkov, chýb, priestupkov). Patria sem všetky už citované slová, ktoré sa uvádzajú v Lexikológii (Ondrus — Horecký — Furdík 1980), i ďalšie prípady, ktoré uvádzame po bodkočiarke. Význam všetkých týchto slov možno vyložiť, parafrázovať pomocou substantíva *počet* + substantívum v slovotvornom základe v genitíve plurálu. Tieto slová, ako na to už upozornil J. Horecký, sú formálne odvodené od vzťahových adjektív, ale významovo od substantíva, ktoré je v základe tohto vzťahového adjektíva. Preto segmenty *-ov-* (ako v slove *nepodarkovosť*), *-n-* (ako v slove *sobášnosť*) nenesú nijaký význam, sú to interfixy, prvky, ktoré sa vkladajú medzi slovotvorný základ a formant z dôvodov ľahšej spojiteľnosti. Pri základnom slovotvornom členení

slova, ktoré je binárne, dvojčlenné, sa pričleňujú k formantu (prípone) *-osť* ako jej rozširujúce prvky a vytvárajú tak variantné prípony: *-ovosť, -nosť*. Podľa iného, ale tomuto výkladu neprotirečiaceho výkladu, pri odvodeninách od vzťahových adektív dochádza k rozštiepeniu formálnej a sémantickej motivácie, pričom sémantická motivácia prechádza na bezprostredne predchádzajúce slovo (v našom prípade sú to substantíva *sobáš, nepodarok* ap.; porov. Jermakova, 1975, Buzássyová 1980). Keďže substantíva v slovotvornom základe sú zväčša už samy odvodené od slovies, sú to často dejové mená (i keď niektoré už so zastretou slovotvornou štruktúrou, napr. *nehoda, úraz*), možno pri viacerých prípadoch uvedených v tomto bode hovoriť o kvantifikácii (počítateľných) aktov deja. Príklady:

Technika zníži *poruchovosť*. (Večerník 11. 1. 83) — Varovná je *úrazovosť* v horách za prvých osemnásť dní tohto roka. (Večerník 20. 1. 83) — Na programe bola kontrolná správa o vývoji *požiarovosti* a havárií v rokoch 6. päťročnice. (Pravda 27. 10. 81) — Znižovanie *nepodarkovosti* — neoddeliteľná súčasť práce BSP. (Pravda 3. 2. 82) — Na druhom mieste v poradí *chybovosti* je určenie vety ako jednoduchej vety rozvitej. (Výskumná správa VÚP, 1971) — Najvyššiu *chybovosť* vykazujú odpovede žiakov na otázku č. 9. (Výskumná správa VÚP, 1982) — Rada NVB zhodnotila plnenie plánu komplexných opatrení boja s protispoločenskou činnosťou a rozbor *priestupkovosti* za rok 1982. (Večerník 5. 5. 83)

2. Miera: *počúvanosť, sledovanosť, zásluhovosť, návodovosť, prestojovosť, rizikovosť (rozostavanosť*, porov. nižšie), *potivosť* (= miera počúvania, sledovania, zásluh, uvádzania návodov, prestojov, rizika, potenia). Na rozdiel od prvého prípadu ide tu akoby o kvantifikáciu priebehového deja alebo stavu. Tieto slová sú utvorené alebo od substantívnych základov ako v prvom prípade *(riziko, zásluhy)*, alebo sú utvorené od slovesných základov. Väčšia miera dejovosti týchto abstrákt s kvantitatívnym významom sa prejavuje v tom, že v parafráze ich slovotvorného významu často vystupuje so slovom miera slovesné podstatné meno. Slovesné podstatné meno však nepokladáme za základové (fundujúce) slovo, v prípade slov ako *sledova-nosť, počúva-nosť, pot-ivosť* jednoducho hovoríme o slovesnom základe + príslušné rozšírené varianty prípony *-osť*. Príklady:

Prieskum *počúvanosti* a hodnotenia rozhlasového vysielania (Lesňák) — Odmeňujeme športovcov podľa *zásluhovosti* (Pravda 7. 4. 82) — Zhodnotili sa negatívne vplyvy a *rizikovosť* fungicídneho prípravku Afuganu na prírodné ekosystémy ... (Správa o činnosti SAV za r. 1981, s. 10) — ... obmedzenie *prestojovosti* ... (Večerník 19. 11. 82) — Čo sú pravdepodobné príčiny váhania vedúcich hospodárskych pracovníkov pri využívaní ekonomickej teórie? Nízka *návodovosť* pre praktické uplatnenie? (Nové slovo 18. 2. 82)

3. Množstvo (pomer, podiel, ap.): *smrtnosť, kosnosť, výťažnosť, dojnosť, dedivosť, nákladovosť, tukovosť.* Patria sem úzko odborné termíny z kategórie názvov ukazovateľov, indexov, koeficientov, z ktorých každý má v danom odbore presnú definíciu: *smrtnosť, letalita* — štatistický ukazovateľ závažnosti ochorenia, pomer počtu zomretých k počtu ochorených na tú istú chorobu (Malá encyklopédia zdravia, 1971, s. 398); *výťažnosť* — percentuálny pomer množstva úžitkovej zložky v produkte ku množstvu úžitkovej zložky v sádzke (Banícky terminologický slovník, 1955, s. 155); *dojnosť* — množstvo nadojeného mlieka (v kg) od jednej dojnice za určité obdobie (Slovník slovenského jazyka. 1. 1959, s. 288; porov. i ďalej v kolísaní *dojnosť, dojivosť*); *dedivosť* — miera dedičnosti vyjadrená v percentách (Terminológia genetiky, 1961, s. 31). Iná formulácia výkladu: podiel dedičnosti na fenotypovej premenlivosti (porov. Jacko, s. 309). Príklady z publicistiky:

Oproti lanskému roku zvýšili *kosnosť* lúk o 2000 ha. (Pravda 22. 7. 82) — — Tu sa začala po prvý raz používať takzvaná diferencovaná metóda ťažby plynu zo slojov, ktorá zabezpečuje vysokú *výťažnosť* ložísk — dosahuje rekordný koeficient účinnosti 93 percent. (Nedeľná Pravda 5. 2. 82) — Poľnohospodársky kombinát v obci Bóly v župe Baranya predal štátu roku 1982 od 2100 dojníc po 5707 litrov mlieka s *tukovosťou* 3,72 percenta. (Pravda 8. 4. 83)

Aj v tejto tretej podskupine sú slová homogénne iba svojím čiastkovým významom, z formálneho hľadiska sú tu zastúpené rozličné typy odvodzujúcich adjektív: *-ný, -ivý, -ový.* Pretože sa však podobne, ako to bolo v predchádzajúcich prípadoch, tieto adjektíva motivačne na význame nezúčastňujú, znova tu môžeme hovoriť o substantívnom alebo slovesnom základe s rozšírenými príponami *-nosť, -ivosť, -ovosť.* To je dôvod, prečo sa kloníme k názoru hovoriť radšej o jednom vnútorne členenom slovotvornom type, alebo ak berieme do úvahy rozdiel v substantívnom a slovesnom základe, o dvoch formálnych slovotvorných typoch, ktorým sú priradené tri čiastkové významové typy (podtypy).

Ďalšou z otázok, na ktoré sa pokúšame nájsť odpoveď, je problém tvarového kolísania a problém významovej dvojznačnosti skúmaných slov. V publicistických textoch sme sa stretli s kolísaním *reprízovosť/reprízovanosť, požiarnosť/požiarovosť,* ktoré svedčí o tom, že od niektorých základových slov sa môžu tvoriť abstraktá s kvantitatívnym významom špecifikovaným podľa prvej i druhej parafrázy, *reprízovosť* — počet repríz, *reprízovanosť* — miera reprízovania. Porov.: *Čo je však neúmerné námahe speváka, je malá reprízovanosť týchto diel.* (Nové slovo 18. 3. 82) — *Zmnohonásobil sa napríklad divácky záujem,*

čím stúpa v nebývalej miere reprízovanosť predstavení a klesá počet premiér. (Nedeľná Pravda 4. 6. 82) — Keďže obidve slová možno použiť v tej istej denotatívnej situácii (odlišujú sa iba čiastkovým slovotvorným významom, ktorý v tomto prípade nemá vplyv na označovanú mimojazykovú skutočnosť), možno, nazdávame sa, pokladať takéto dvojaké tvorenie jednoducho za slovotvorné varianty. Obidve podoby sú z hľadiska jazykovej správnosti rovnocenné (sú tvorené náležite), je však možné, že časom sa ustáli iba jedna z nich.

V publicistických textoch existuje i kolísanie medzi slovami *dojnosť* a *dojivosť*, napr. *Priemerná dojnosť 5 707 litrov* (Pravda 8. 4. 83) — *Priemerná ročná dojivosť kráv dosiahla vlani 3 089 litrov mlieka* (Pravda 23. 1. 81). Toto kolísanie je spôsobené tým, že v terminológii zootechniky a genetiky sa význam slov *dojivosť* a *dojnosť* kodifikoval odlišne od všeobecného významu týchto slov, ako sa uplatňuje v bežnej slovnej zásobe. Stav v bežnom jazyku odzrkadľuje Slovník slovenského jazyka, 1. zväzok, s. 288, kde sa slovo *dojnosť* vykladá ako množstvo mlieka nadojené od jednej dojnice za určité obdobie, slovo *dojivosť* sa v súlade so svojou slovotvornou štruktúrou vykladá ako schopnosť dojných zvierat vytvárať mlieko. Keďže podľa neskoršej kodifikácie terminologického používania (ako ju zachytáva príručka Obecná zootechnika a genetika, 1979) sa kvantitatívny význam „množstvo vyprodukovaného mlieka v kilogramoch alebo litroch" pripisuje abstraktnému menu *dojivosť* (porov. s. 47), vznikla pri tomto mene dvojznačnosť, ktorú zachytí aj pripravovaný Krátky slovník slovenského jazyka. Slovo *dojivosť* má jednak kvalitatívny význam vlastnosti „schopnosť dojných zvierat dávať mlieko", jednak kvantitatívny význam synonymný s významom slova *dojnosť*, t. j. „množstvo nadojeného mlieka za istý čas".

Situáciu, keď sa v tom istom odbore vyskytujú dva deriváty s kvantitatívnym významom významovo i funkčne diferencované, predstavujú z nášho materiálu slová *úmrtnosť* a *smrtnosť*. Nejde tu o nejaké zbytočné kolísanie (porov. I. Masár, 1973, s. 186). Zdravotníci potrebujú obidva tieto výrazy na rozlíšenie dvoch rozdielnych ukazovateľov: *úmrtnosť, mortalita* = počet zomretých za rok pripadajúci na 1 000 obyvateľov. Je to hrubý demografický ukazovateľ, ktorý berie do úvahy všetkých zomretých bez ohľadu na príčinu smrti; *smrtnosť, letalita* = pomer počtu zomretých k počtu ochorených na tú istú chorobu, porov. bod 3. Obidva výrazy sú definované v Malej encyklopédii zdravia (1971, s. 398, resp. s. 445).

Nakoniec iba predbežná odpoveď na prvú otázku. Z dosiaľ preskúmaného materiálu i z uvedených príkladov vidieť, že kvantitatívny význam sa môže vyskytovať pri abstraktách na *-osť*, ktoré sú zdanlivo (formálne) utvorené od vzťahových adjektív na *-ový, -ný* a od adjektív

s príponou *-aný, -ivý*. Hoci sa sporadicky vyskytlo utvorenie abstrakta s kvantitatívnym významom aj od adjektíva s významom podobnosti utvoreného príponou *-ovitý, zmätkovitosť, izbovitosť*, porov.: ... *nie je s ňou žiadna reč a v dielni mala najvyššiu zmätkovitosť* (Večerník 7. 1. 83; náležite má byť *nepodarkovosť*); ... *malý prídel bytov väčšej izbovitosti* (na tento prípad poukázala E. Rísová a právom ho odmietla a namiesto neho odporúčala *izbovosť*), takéto tvorenia nemožno pokladať za náležité, lebo abstraktá s príponou *-osť* odvodené od adjektív s príponou *-ovitý* podobne ako tieto adjektíva majú kvalitatívny, nie kvalitatívny význam, navrstvenie kvantitatívneho významu by tu znamenalo nežiadúcu kontamináciu.

V kontexte je kvantitatívny význam abstraktom na *-osť* signalizovaný spájateľnosťou týchto abstrákt s „parametrickými adjektívami" *veľký — malý, vysoký — nízky*, so slovesami *znížiť — zvýšiť* a s určitými aj neurčitými číselnými údajmi (častý je percentuálny údaj kvantity vyjadrenej týmto abstraktným menom, ktorý je možný pri všetkých troch čiastkových významoch, nielen pri treťom, kde je najčastejší). Čiastkový význam „miera" môže byť vyjadrený aj explicitne, t. j. lexikálne slovom miera. Porov.: *Rozostavanosť objektu* — stav budovania objektu od začatia prvej operácie na ňom až po jeho úplné dokončenie. Mieru rozostavanosti určujeme v technických jednotkách. (Stavebnícky náučný slovník. 6. Ekonomika, 1963, s. 299) — Preto sme slovo *rozostavanosť* uviedli v druhej skupine v zátvorke. Toto slovo, podobne ako niektoré iné pomenovania stavu, napr. *trénovanosť, zaškolenosť*, možno pokladať za výrazy, ktoré tvoria prechod od názvov vlastnosti, kvality k názvom s kvantitatívnym významom, sú „kandidátmi" na abstraktá s kvantitatívnym významom. Porov. doklady: ... *celková zaškolenosť troj- až päťročných detí je iba 64,1 percenta.* (Pravda 2. 7. 82) — *V pohovoroch s nimi vyskočila do popredia otázka trénovanosti.* (Pravda 18. 11. 82) — Na rozdiel od slova *trénovanosť* slovo *pretrénovanosť* má čisto kvalifikačný, vlastnostný význam.

O tom, že slovotvorný typ abstraktných mien s kvantitatívnym významom je v slovenčine živý a produktívny, svedčia aj príležitostne tvorené slová tohto typu. V ústnej reči sme sa stretli s vtipným príležitostným (okazionálnym) slovom *zakrčmenosť* v kontexte: *Je tu dobrá zakrčmenosť* (t. j. v okolí je dostatok, dostatočný počet krčiem — autorom slova je prekladateľ J. Marušiak). Slovo môže byť utvorené analogicky podľa abstrákt *zastavanosť, zaplienenosť;* kvantitatívny význam, o ktorý nám ide, sa uvedomuje pri motivácii substantívnym základovým slovom *krčma*.

Nakoniec ešte poznámka o funkčnej a štylistickej zaradenosti abstrákt na *-osť* s kvantitatívnym významom, ktorá sa ozrejmuje už aj

z materiálu uvedeného na ilustráciu nášho výkladu. Abstraktá tohto typu sú vyjadrovacími prostriedkami predovšetkým odbornej funkčnej sféry, sú to termíny rozličných odborov, ale podobne ako niektoré iné odborné výrazy aj ony majú tendenciu prenikať aj do publicistiky a dokonca aj do bežného hovorového jazyka (porov. najmä príklady uvedené pod bodmi 1 a 2). Pri používaní v publicistike a v bežnej komunikácii si všetci používatelia jazyka pravdepodobne nemusia uvedomovať ich presný terminologický význam, neodborníci si asi uvedomujú len globálne ich kvantitatívnosť, príp. špecifikovanú ako počet, miera, množstvo toho, čo je pomenované v slovotvornom základe. Podobne ako iné abstraktá utvorené príponou *-osť* aj abstraktá s kvantitatívnym významom plnia v textoch funkciu kondenzátora, sú kondenzovaným, zhusteným produktom a náhradou nielen za dvojslovné štruktúry typu *miera X, počet X,* ale často aj za oveľa zložitejšie menné konštrukcie alebo aj celé vety. Napr. vo vete *Nízka návodovosť pre* (!) *praktické uplatnenie?* (širší kontext porov. v poslednom príklade, uvedenom v bode 1) spojenie *nízka návodovosť* je náhradou za konštrukciu: *nízka miera uvádzania/poskytovania návodov,* príp. aj *to, že existuje pomerne málo návodov na praktické uplatnenie.* Aj táto kondenzačná vlastnosť abstrákt s kvantitatívnym významom ich predurčuje na častejší výskyt v publicistických textoch.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

Banícky terminologický slovník, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1955, s. 155.

BUZÁSSYOVÁ, K.: O rozštiepení štruktúrnej a sémantickej motivácie slov s formantom -stvo. In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 57—62.

HORECKÝ, J. (1971 a): Slovenská lexikológia. 1. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.

HORECKÝ, J. (1971 b): Slová s príponou -osť v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 11 .Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. s. 84—92.

HORECKÝ, J.: Zásluhovosť nie je zásluha. Večerník 1. 4. 1983, s. 3.

JACKO, J.: Dedičnosť a dedivosť. Kultúra slova, *17,* 1983, s. 308—309.

JERMAKOVA, O. P.: O nekotorych zakonomernostiach v razščeplenii strukturnoj i semantičeskoj motivacii proizvodnogo slova. In: Aktuaľnyje problemy russkogo slovoobrazovanija. 1. Materialy respublikanskoj naučnoj konferencii (12—15 senťabria 1972 g.). Red. A. N. Tichonov. Samarkand 1972, s. 68—72.

KAČALA, J.: Podstatné meno potenie a potivosť. Kultúra slova, *17,* 1983, s. 234—237.

Malá encyklopédia zdravia. Bratislava, Obzor 1971. 532 s.
MASÁR, I.: Poznámky o Malej encyklopéii zdravia. Kultúra slova, 7, 1973, s. 185—187.
Obecná zootechnika a genetika. Český a slovenský terminologický slovník s ruskými, nemeckými a anglickými ekvivalentmi. Praha, Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství 1979. 400 s.
ONDRUS, P. — HORECKÝ, J. — FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
PISÁRČIKOVÁ, M.: Odpovede na listy poslucháčov 5. Jazyková poradňa Čs. rozhlasu 31. 5. 1983.
RÍSOVÁ, E.: Počet izieb alebo izbovosť. Večerník 25. 3. 1983, s. 3.
SABOL, F.: Lexikálny význam slov dojivosť a dojnosť. Slovenská reč, *46*, 1981, s. 253—254.
Slovník slovenského jazyka. 1. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 832 s.
SMIEŠKOVÁ, E.: Sobáš, sobášny — svadba, svadobný. Kultúra slova, *16*, 1982, s. 215—216.
Správa o činnosti Slovenskej akadémie vied za rok 1981. Bratislava, SAV 1982. 62 s. + tab.
Stavebnícky náučný slovník. 6. Ekonomika. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry 1963. 472 s.
Terminológia genetiky. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1961. 228 s.
Výskumná správa VÚP 1971; Výskumná správa VÚP 1982. (Interný materiál Archívu Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave).

Názvy rozličných foriem črevnej nepriechodnosti

BOHUSLAV FINDO

Pred dvoma rokmi vyšlo druhé slovenské vydanie úspešnej anglickej diagnostickej príručky pre lekárov (Seward, Mattingly: Diagnóza pri posteli chorého. Martin, Osveta 1981). Toto vydanie bolo popudom na uvádzanie daktorých domácich klinických názvov, prevažne aktivovaných zo staršej alebo nedávnej slovníkovej a časopiseckej literatúry. Išlo najmä o uprednostnenie vhodnejších slovenských ekvivalentov za latinské, resp. medzinárodné názvy a ich usporiadanie do určitej sústavy (pravda, iba v rámci menších okruhov), z ktorej by sa vylúčila nežiadúca interferencia (napr. ak sa správne nerozlíši *zúženie* = stenosis a *zúženina* = strictura).

Jeden z okruhov, ktorý sa ponúkal na bližšie povšimnutie, bola skupina názvov súvisiacich s rozličnými formami črevnej nepriechodnosti *(ileus)*. Termíny, ktoré si všimneme, sa významovo neobmedzujú na označenie foriem črevného ilea, ale ich použitie v iných súvislostiach ponecháme nateraz bokom.

Názov *ileus* označuje poruchu priechodnosti črevného obsahu aké-

hokoľvek pôvodu. Podľa patogenézy (spôsobu vzniku) sa rozoznáva podskupina *organického ilea* a *dynamického ilea.* Organický ileus vzniká pri mechanickej prekážke, zahataní črevného priesvitu, ktoré nedovolí postup črevného obsahu z bližšieho na vzdialenejšie miesto čreva (aborálnym smerom). Pri dynamickom ileu vzniká nepriechodnosť ochrnutím čreva (paralýza) alebo naopak kŕčom (spazmom) svaloviny.

Predmetom nášho terminologického záujmu bude podskupina organického (čiže mechanického) ilea, lebo druhá podskupina sa vyskytuje zriedkavejšie a terminologicky je bez osobitných problémov. Všimneme si jednotlivé patogenetické formy organického ilea a k ich medzinárodným názvom pripojíme domáce ekvivalenty, ktoré sa uplatnili v preklade spomenutej príručky.

Organický ileus:

I. Mechanizmus vzniku: *obštrukcia* (pri atrézii, nádore, striktúre, kompresii) = *zátvor*

Zriedkavo sa vyskytuje vrodená atrézia = *bezústie,* najmä v oblasti konečníka a anusu. Oveľa častejšie sú nádory alebo jazvové striktúry = *zúženiny* (napr. hojaci sa alebo zahojený peptický vred, zápalové choroby čreva). Dakedy zapríčiňuje obštrukciu kompresia = *stlačenie* čreva zvonka (napr. nádormi podžalúdkovej žľazy, vaječníkov, obličiek, okružia).

II. Mechanizmus vzniku: *strangulácia = priškrtenie*

Vznik nepriechodnosti stranguláciou vyvoláva navyše poškodenie výživy črevnej steny stlačením mezenteriálnych ciev a nervov. Vyvíja sa teda aj ischemická nekróza (odumretie z nedokrvenosti) črevnej steny.

Podľa bližšieho mechanizmu vzniku sa rozoznáva trojaký strangulačný ileus:

1. *inkarcerácia hernie = zakliesnenie prietrže.* Prietrž sa inkarceruje priškrtením črevnej slučky kŕčikom prietržového vaku alebo okrajmi prietržového defektu v brušnej stene. Podľa toho, či ide o vonkajšiu prietrž (napr. slabinovú) alebo o vnútornú prietrž (intraperitoneálnu), vravíme o *vonkajšom* alebo *vnútornom zakliesnení;*

2. *volvulus = zákrutok.* Vzniká skrútnutím čreva okolo jeho pozdĺžnej osi. Zruší sa tým priechodnosť obsahu tráviacou rúrou a priškrtia sa krvné cievy a nervy;

3. *invaginácia* alebo *intususcepcia = zapošvenie.* Ide o spätné zasunutie, vchlípenie časti čreva do susednej časti ako do pošvy. Cievy a nervy sa priškrtia ostrými ohybmi a tlakom na vchlípenú časť.

Zo slovenských názvov, ktoré sme použili na označenie patogenetických foriem organického ilea, venujeme pozornosť podobám *zátvor, zakliesnenie, zákrutok, zapošvenie.*

Názov *zátvor* (obštrukcia) označuje organickú, mechanickú nepriechodnosť. Slovník slovenského jazyka (5. zv., 1965) uvádza slovo *zátvor* vo význame 1. mechanickej závory, 2. zmrazenia majetkového dispozičného práva a 3. zriedkavo vo význame uväznenia. Ide teda napospol o radikálne zásahy, či už mechanické alebo právne, ktoré vytvárajú prekážku voľnému pohybu, resp. priebehu udalostí. Nazdávame sa, že vecná výstižnosť na označenie poruchy pri organickom ileu a nezaťaženie iným obsahom v lekárskom názvosloví oprávňujú použitie vo význame „obštrukcia". Navyše zriedkavé používanie názvu v spisovnom jazyku môže upevniť jeho terminologický charakter.

K. a M. Kálal (1923) označujú vo svojom slovníku za zdroj podoby *zátvor* banskobystrický úzus a turčiansky úzus zo Slov. Pravna. Vysvetľujú ho českými ekvivalentmi: *uzavírka, vrchní trám na stavení* (slemeno), *závora, závěra,* latinsky *klausura.* Bernolák (1825) vysvetľuje *zátwor* ako *clausura,* Czambel (1893) prekladá maď. *elzárás* ako *zátvor,* Halaša (1926) prekladá maď. *végbélzárodás* ako *zátvor konečníka.* Zaujímavý je výskyt podoby *zátvor* (vo význame *occlusio*) v českom origináli Stručného lekárskeho slovníka od Kábrta a Valacha (1979). V druhom slovenskom vydaní tohto slovníka (1981) sa *zátvor* prekladá slovom *záver.* Predvojnový bratislavský internista a patofyziológ prof. Šimer spomína vo svojich skriptách z experimentálnej patológie (1938), že významný český chirurg prof. Kukula použil na označenie ilea slovakizmus *zatvoření střeva.* Slovo *zatvořiti* pozná vo svojom slovníku českého jazyka Trávníček (uvádza ho s hviezdičkou ako nárečové a pod. slová; 1952). Názov *zátvor* má teda zázemie vrátane určitého presahovania do lekárskeho názvoslovia už v minulosti.

Názov *zakliesnenie* vo význame „inkarcerácia" preberáme od Kutlíka (1960) a pridávame sa k jeho odôvodneniu: „Toto sloveso (*zakliesniť*) má ... podľa Kálala dva významy: 1. zarúbať (cestu), spraviť zásek a 2. zaklinovať. Obidva významy vyjadrujú teda rázne znemožnenie pohybu účinkom zvonka, a preto možno výraz *zakliesniť* veľmi dobre upotrebiť v danej súvislosti. Výraz nie je ináč nový, ako ukazuje termín *zakliesnenie žalúdka,* použitý Chmelom pre obdobné pomery" (s. 53—60).

Podobu *zákrutok* vo význame „volvulus" použil Halaša (1926) a prijal ju Kutlík (1960). Citujeme z Kutlíkovej argumentácie: „Najvhodnejším pre terminologické účely sa nám tu vidí sloveso *krútiť,* lebo najlepšie vyjadruje charakter celého deja, pri ktorom sa pohyb uskutočňuje okolo osi telesa, a to spravidla proti odporu dislokujúcich sa častí telesa (naša pozn.: na rozdiel od pojmu *točiť*). Z uvedených dôvodov volili sme pre výraz *torsio* (napr. pre torziu stopky nejakého nádoru) termín *zákrut* a pre *volvulus,* ktorý je v podstate výsledkom

takejto torzie, výraz *zákrutok,* utvorený podobne ako slovo *zámotok"* (s. 53—60). Slovo *zákrut* ako ekvivalent termínu *torsio* nepatrí k užšej téme nášho príspevku, no Kutlíkovu argumentáciu pokladáme za presvedčivú aj v tejto časti. Podoby *zákrut* a *zákrutok* nie sú novotvary. K. a M. Kálal (1923) zaregistrovali obe podoby, Tvrdý (1933) uvádza *zákrut.*

Zapošvenie vo význame „invaginácia (intususcepcia)" je kalk, ktorý sotva potrebuje komentár. Halaša (1926) ho uvádza v podobe *vpošvenie.*

Prehľad prediskutúvaných a použitých názvov:
Ileus = *črevná nepriechodnosť* (= *č. n.*)
organický (mechanický) ileus = *č. n. organického pôvodu*
dynamický ileus = *č. n. funkčného pôvodu*
obstructio (obštrukcia) = *zátvor*
atresia (atrézia) = *bezústie*
strictura (striktúra) = *zúženina*
compressio (kompresia) = *stlačenie*
strangulatio (strangulácia) = *priškrtenie*
incarceratio (inkarcerácia) = *zakliesnenie*
volvulus = *zákrutok*
invaginatio, intussusceptio (invaginácia, intususcepcia) = *zapošvenie*
(Pozn.: Použité názvy predpokladajú významovo blízke názvy v tejto podobe (podľa Kutlíka, 1960): obturatio = *zapchanie* (resp. *zápcha*), occlusio = *uzáver*, obliteratio = *zárast*).

Nazdávame sa, že použité slovenské náprotivky latinských názvov jednotlivých foriem črevnej nepriechodnosti spájajú v sebe požiadavky, ktoré sa kladú na sústavu vhodných odborných termínov s pokusom o kritickú nadväznosť na terminologické nábehy minulosti.

Interné oddelenie OÚNZ, Zvolen

LITERATÚRA

BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenskí, Česko-Latinsko-Ňemecko-Uherskí. Budín, Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825.

CZAMBEL, S. (V-ský, J.): Terminologické drobnosti. Slovenské pohľady, *13,* 1893, s. 174—175.

HALAŠA, P.: Lekársky slovník. T. Sv. Martin, KÚS 1926.

KÁLAL, K. a M.: Slovenský slovník. Banská Bystrica 1923. 1012 s.

KÁBRT, J. — VALACH, V.: Stručný lékařský slovník. 5. vyd., Praha, Avicenum 1979. 556 s.

KÁBRT, J. — VALACH, V.: Stručný lekársky slovník. 2. vyd. Martin, Osveta 1981. 496 s.

KUTLÍK, I.: Zo slovenského patologickoanatomického názvoslovia (I) a (II). Slovenské odborné názvoslovie, *8*, 1960, s. 53—60 a s. 212—220.
Slovník slovenského jazyka. 5. Red. Š. Peciar, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965. 846 s.
TRÁVNÍČEK, F.: Slovník jazyka českého. 4. vyd. Praha, Slovanské nakladatelství 1952. 1804 s.
TVRDÝ, P.: Slovenský frazeologický slovník. Praha-Prešov, Čsl. grafická unia 1933. 844 s.

Aktuálnosť pomenovaní pracovných oldomášov (2)

JOZEF R. NIŽNANSKÝ

Popri oslavách dokončenia významnejších poľnohospodárskych prác a akcií, ktorými sa dorobilo obilie na chlieb, získal krm, mliečne výrobky, víno atď., končievalo sa oldomášom, hostinou aj nemálo významné zásobenie domácností mäsom a masťou. Podobne sa vyskytovali oslavné príležitosti pri lesných prácach, ktorými sa zabezpečovalo kurivo a stavebné drevo, pri čom sa zúčastňovali aj furmani a dávnejšie pltníci. Stavbárske práce a časté oldomášovanie pri nich sú dodnes aktuálne. Typickými ženskými príležitosťami oslavy dokončenia najmä spoločných večerných prác bývali oldomáše po páraní peria a skončení priadok charakterizujúcich starú dedinu.

1. K najrozšírenejším pomenovaniam zakáľačkovej hostiny popri prevzatých, tvoriacich najčastejšie synonymá či tautonymá, patria domáce výrazy odvodené z východiskových slovies *zakáľať* a *zabíjať*. Termín *zakáľačka* sa uplatňuje najmä na strednom Slovensku (gemer. *zakáľaška*), s adjektívnym členom v zloženom pomenovaní *zakáľačková večera* aj v dolnotrenčianskych dialektoch. V západoslovenských nárečiach a v časti stredoslovenských nárečí, miestami aj vo východoslovenských dialektoch sa používa pomenovanie *zabíjačka* (*zabivačka* — Úbrež). Dvojslovné názvy tohto pohostenia s adjektívnym členom sa viažu so substantívami z okruhu konzumácie jedál, napr. *zabíjačková večera* (západoslov., juhostredoslov. nárečia), *zabíjačková hostina* (novohrad.), *zabíjačkové hody, zabíjačkový kar* (prievidz. nárečia).

Vyskytujú sa i združené lexikalizované spojenia *svinská svadba* (Lamač), *bravčové hody* (Mojš), *bravčový kar* (Hliník n. Hronom), *kotná večera* (Bobot), zväčša ako synonymá základných pomenovaní. Túto príležitosť vyjadruje aj slovo všeobecnejšieho významu *hostina*.

1.1 Okrem týchto termínov na západnom Slovensku bolo rozšírené aj prevzaté pomenovanie *karmina* (na okolí Trnavy miestami pohoste-

nie po úspešnej poľovačke), popri ňom i výraz *kar*, známy v prievidzkom nárečí, zavše v plurálovom tvare s kvantitou ako *káry* (Dubodiel), prípadne v dvojslovnom názve *zabíjačkový kar* a v Honte *bravčový kar, svinský kar.*

Do tejto skupiny prevzatých termínov patria zloženiny *zautanc* (Medzibrod), *zajtanc* (Hliník n. Hronom), *sautonc* (Rača), v adaptovanejšej forme aj ako synonymá *zátanec* (modran. a trnov. nárečia), *zajtaňec* (Turiec) a miestami už v dvojslovnom kalku *svinský tanec* (Trakovice) a pod. Z týchto z nemčiny prevzatých slov sa kde-tu vyskytovali *knošple* (Doľany), *pauštík* (Slov. Pravno — *ísť na pauštík*) a iné.

Z maďarčiny prevzaté slovo *disnotór, disnotor* sa sporadicky ako synonymum či tautonymum ujalo miestami v Gemeri a vo východoslovenských nárečiach (napr. v Lemešanoch sa naň pozývalo formulou, aby prišli *šviňi chvos trimac*).

1.2 Na typické celonárodné pomenovanie tejto oslavnej príležitosti sa ponúkajú zložené termíny *zakáľačková hostina* a *zakáľačková večera.*

2. Drevorubači pracujúci v panských a štátnych lesoch alebo v obecných lesných dieloch dodržiavali väčšiu oldomášovú príležitosť hneď pri vyraďovaní stromov na výrub. Po skončení značkovania, ciachovania stromov bývalo miestami tzv. *ciachovné* (*cajchovné pohostenie, pálené* — Dol. Súča). Po vyrúbaní a uložení dreva do siahovicových klietok, stôsov *siahari* oslávili skončenie práce počastovaním pomenovaným elipsou *siahovské* (Dol. Súča), inde mali títo robotníci — *šajtári* — podobnú príležitosť označenú združeným termínom *šajtovský oldomáš* (Čelovce). Po lesných prácach bývala inde hostina, oldomáš zvyčajne až doma, v stredoslovenských nárečiach sa to miestami nazývalo *vrchové,* v Šariši *dravianka* (Zl. Baňa) a pod.

2.1 Zvážači vyrúbaného dreva okrem týždenných zápitkov oslávili koniec furmanky po výplate za zvozenie dreva väčším oldomášom, ktorý v Liptove označovali ako *fúrové.*

2.2 K špeciálnemu furmanskému odboru možno zaradiť aj niekdajších pltníkov, ktorí vydržiavali napr. v Liptove *hostinu,* keď im faktor „delil nájmy", a v poslednom týždni roka doma *ročitú hostinu.*

3. Príležitosti oldomášovania — bez ohľadu na ročné obdobie, vegetačné cykly a iné determinanty — viacnásobne sa uplatňujú v staviteľstve, kde sa na prácach zúčastňujú viaceré remeselnícke profesie, príp. skúsení náturisti (dávnejšie aj v súčasnosti).

3.1 Už začiatok stavby domu, keď kopali alebo kládli základy, oslávil sa počastovaním nazvaným *základné* (Kysuce, Turiec), *prepitné základové* (Ábelová — po uložení ochranných predmetov do „hniezda" základov), inde je *fundamentové,* v juhozápadoslovenských nárečiach

aj *prípovedné*. Ba aj pri položení prahu sa pilo *prahové* (Dol. Strehová) a pod.

3.2 Pri stavbe dreveníc vo vrchárskych oblastiach sa založenie horného trámu *(zátvor)* na okná a dvere upevňovalo počastovaním na Kysuciach miestami nazývaným *zátvorové*. Po dokončení, zavŕšení stien poslednými vrchnými brvnami, príp. podkrokovnicami bolo zapíjanie pomenované *vence* (Riečnica), v Novohrade *veniec* (i *udomáš na veňiec* — Čelovce) alebo na východe *vienok (polac vinek* — Lemešany), na Orave *vencové*. Vyskytuje sa i pomenovanie *glajcha* (Kysuce) ako pri múraniciach.

Na murovaných stavbách má dodnes oslava vytiahnutia, zavŕšenia stien, múrov azda na celom našom území pomenovanie podľa prevzatého slova *glajcha (pije sa glajcha)*. Značnú časť pomenovaní tejto príležitosti tvoria opäť eliptické adjektíva ako *glajchové (lajchové* — Opatová), *glajchovné*. V plnom dvojslovnom znení mohli mať názvy napr. takéto substantívne členy: *glajchové pohostenie, počastovanie, pálené* a pod., ako je v prípade dvojslovného pomenovania *glajchová hostina* (Závadka) alebo *stavaná hostina* (okolie Kremnice). Miestami v tomto prípade zapíjajú murári *pierkové* (Batizovce) už po vytiahnutí prvého rohu muriva, na ktorý pripevnia stužkami vyzdobenú chvojku *(pierko)*, v Honte je vo zvyku *perové*.

3.3 Robota majstrov tesárov už pri postavení prvej krokvy krovu alebo zvyčajne po jeho dohotovení sa takisto oslavovala oldomášom. Kde ešte kladú tradičné krovy, strechy (sedlové, krížne, valbové, stanové ap.), tam sa dodnes po vyložení ozdobného zeleného stromčeka *(viecha, chvojka, stromek, májka, hájka, polazníček, polazníčka, pero, pierko, pokrejda* atď.) na krajnú krokvu, na štít, roh krokvovej konštrukcie odbavuje ako tešla ostré počastovanie, označené zväčša podľa pomenovania ozdobného stromca. Vari najčastejšie sa vyskytuje výraz *viechové*, podobne *pierkové* a podľa zemplínskeho slova *pokrejda* (perko, kytica) i zložené pomenovanie *udomar na pokrejdu*. Známe boli adjektívne výrazy *rožné* (Blatné), *rohové* (Liptov, Gemer), *vrchové* (Sklabiná), *krovové* (Kysuce), viacslovný termín *udomáš na rohe a late* (Čelovce), všeobecnejšie používané slovo *potraktovanie* (Ležiachov), pričom sa na Kysuciach pila pálenka nazývaná *durna* (Bednárik, 1967).

Po pokrytí strechy niekdajšími slamenými *šúpmi, dochovicami* (snopčekmi) sa v Novohrade odbavil *udomár na pošubáňia* (Čelovce).

3.4 Dokončenie prác na stavbe sa dlhé časy oslavuje pohostením označovaným domácimi názvami všeobecnejšej platnosti ako *hostina, pohostenie*, príp. ustáleným spojením *stavaná hostina*, podobne *dorobník* a najmä prevzatým slovom *oldomáš* v náležitých nárečových podobách.

Pravda, v súčasnosti pribudli na stavbách nové reálie *(deka* a i.) a tým sa rozširuje aj repertoár príležitostí na stavbárske oldomáše.

4. Vyskytujú sa i špeciálne ženské pracovné (rozprávačské) oldomáše, ktoré ponúka už zanikajúca príležitosť po skončení driapačiek či páračiek peria a v dávnejšej minulosti neodmysliteľných priadok.

4.1 Názvy pohostenia po skončení práce s perím *(husacé perí šecko zmerí* — okolie Trnavy) sú odvodené najmä zo slovies označujúcich na našom jazykovom území túto činnosť *(driapať, párať perie).*

Zo západného Slovenska poznáme jednoslovný termín *dodrapky* (hornotrenč. nár.) i v združenom pomenovaní *oldomáš na dodrapkoch,* podobne zložené názvy so zhodnými prívlastkami *driapaný oldomáš* (hlohov. nár.); *driapačkový oldomáš* (okolie Trnavy) a *driapačkové pohostenie* (Dol. Súča), kde je prívlastkový člen odvodený zo substantíva *driapačky.*

Na strednom a východnom Slovensku sa stretávame s jednoslovnými pomenovaniami *doparok* (Turiec), *dopárač, dopáračky* (Liptov), na juhu v spojení *páračkový oldomáš, páračková hostina* a pod.

4.2 Slovo *perie,* označujúce spracúvaný materiál, vyskytuje sa v zložených termínoch *pirkova hoscina* (Babie), *pérovi oldomáš* (Pata), v názvoch s nezhodným prívlastkom ako *oldomáš na pérí* (hlohov. nár.) alebo so slovesným členom *poťat pierce* (Vyš. Slaná).

4.3 Ako v pomenovaniach iných oslavných príležitostí pri zakončení závažnejších prác, aj v tomto prípade sa vyskytujú výrazy všeobecnejšieho významu — jednoslovné i ako členy združených pomenovaní —, najmä slovo *oldomáš,* podobne *hostina, homola, trakta* (Turiec, Hont), *trakťir* (Murán. Dl. Lúka), zriedkavejšie ako synonymum *pint* (Záhorie), *pinta* (Lovinobaňa) a iné.

5. Do rodiny ženských pracovných oldomášov patrili v minulosti pohostenia po dokončení zimných večerných priadok, ktoré si hodno všimnúť aspoň stručne.

Lexikálne údaje z nášho jazykového územia prinášajú rázovité domáce slová, ktorými sa označuje táto príležitosť, a to *dopradník, dopradok, opradok, opradky, priadočnica* (Turiec, Liptov). So slovesom *priasť* súvisia aj zložené názvy so zhodným i nezhodným prívlastkom ako *priadená hosťina* (okolie Kremnice), na východe *predzena hoscina* (Babie), v konštrukcii so slovesom *nocku vipredovac* (oldomášovať — Hlinec), *prepradania noci* (Úbrež).

5.1 Názov náradia alebo spracúvanej suroviny motivuje šarišské dvojčlenné pomenovania *pradienková hostina* (Závadka), *pradienkový oldomáš* (Ľutina) a hontiansky *kúdeľový bál.*

Podľa jedál tradične pripravovaných na túto príležitosť sa utvorili názvy *lepeňica* (Kunov, Lovinobaňa), *lepeňike* (Čelovce) aj ich synonymá *klinčoke* (Čelovce), *pirohe, dereľe* (Lovinobaňa, Vígľaš) a pod.

Spomínajú sa aj výrazy všeobecnejšieho významu ako *lakota* či *lakoda* (Lapáš), *ostatky* (Zuberec) alebo len *hostina* a *oldomáš*.

5.2 Bývali počastovania i po jednotlivých prácach s konopami, čo naznačuje zvykoslovie (podrúzganým semencom a medom natretý koláč *konopňík* atď.), no ich názvy zapadli do zabudnutia s odchodom najstarších generácií.

6. Nárečová či ľudová terminológia ako súčasť našej nárečovej slovnej zásoby je svedectvom starej národnej kultúry, ovplyvňovanej aj susednými inojazykovými kultúrami, z ktorých prenikali rozličné reálie a ich názvy. No naše nárečia mali pritom schopnosť v rámci bohatej domácej slovnej zásoby náležite vyjadriť vlastnými pomenovacími prostriedkami aj prevzaté pojmy a reálie či už adaptáciou slov alebo tvorením synoným, ako sa to ukazuje aj v terminologickej vrstve z oblasti pracovných pohostení.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BEDNÁRIK, R.: Ľudové staviteľstvo na Kysuciach. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967. 248 s. + 145 obr.

Nápoje a ich konzumovanie. Dotazník na výskum nárečovej lexiky. Pripravil J. Nižnanský. JÚĽŠ SAV 1974. 205 bodov; D, II, 171 a, b. (Cyklostyl.)

Príprava jedál a ich konzumovanie. Dotazník na výskum nárečovej lexiky. Pripravil J. Nižnanský. JÚĽŠ SAV 1975. 462 bodov; B, V, 6, 415 — 418. (Cyklostyl.)

O názvoch plevinec — plevník — plevín v slovenčine

FERDINAND BUFFA

V Slovníku slovenského jazyka (1963, s. 91) sa ako pomenovanie časti hospodárskych stavísk na uskladnenie pliev uvádzajú synonymné názvy *plevinec, plevník* a *plevín*. Už na prvý pohľad je zrejmé, že tu ide o slovotvorné varianty, lebo všetky tri názvy sú utvorené od slova *pleva* ako slovotvorného základu sufixmi *-inec, -ník* a *-ín*. I keď prípady slovotvornej variantnosti nie sú v spisovnej slovenčine vzácne (porov. Buffa, 1976, 1977, 1978), azda nezaškodí zastaviť sa pri uvedených výrazoch a ozrejmiť si najmä ich pôvod.

Prameňom slovotvorných synoným v spisovnej slovenčine sú spra-

vidla nárečia. Ako ukazuje posledný zväzok *Atlasu slovenského jazyka* (Buffa, 1978—1981), v slovenských nárečiach je množstvo pomenovaní, pri ktorých od jedného spoločného slovotvorného základu je utvorených rozličnými afixmi viacero synonymných odvodenín, vyskytujúcich sa na rozličných zemepisných oblastiach slovenského jazyka. Z celoslovenského hľadiska ide pri týchto slovotvorných variantoch o osobitný druh medzinárečových synoným; ak sa z nich daktoré dostanú do spisovného jazyka, rozširujú sa tak spisovné synonymné dvojice alebo rady.

Medzi takéto synonymné slová patria aj názvy pre „vyhradené miesto na plevy". Názov miesta pre takú špecificky poľnohospodársku reáliu, akou sú plevy, sa v podvedomí pomenúvajúcich zaradil medzi pojmy ako *kurín, včelín* a dostal názov *plevín*. Táto podoba je ešte aj dnes rozšírená miestami v stredoslovenských a západoslovenských nárečiach s presahom do západného Spiša (Buffa, 1978—1981, mapa č. 88). V stredoslovenských nárečiach má tento názov aj sekundárne podoby *plevien* a *plevieň*. Zemepisné rozšírenie foriem tohto druhu najmä po okrajoch uvedenej oblasti by napovedalo, že ide o staršiu podobu, dakedy azda rozšírenejšiu, z ktorej dnes už zostali iba zvyšky (porov. rozšírenie formy *kurín* v slovenských nárečiach: Buffa, 1978—1981, mapa č. 87).

Pravdepodobne z tejto pôvodnej formy *plevín* (porov. Buffa 1983) vznikol názov *plevinec*, veľmi častý najmä v západoslovenských, ale aj v stredoslovenských nárečiach (aj v podobe *plevienec* a *plevenec*, čo tiež ukazuje na závislosť od paralelnej formy *plevien*) a sporadicky aj na západnom Spiši, v západnom Above a severovýchodnom Zemplíne. Analogické podoby *kurinec, včelinec* sú tiež známe, ale iba na východnom a juhovýchodnom okraji stredoslovenských nárečí. Uvedené formy na *-inec* majú oporu v slovách ako *sirotinec, hostinec, starobinec, blázinec* a pod.

Tretí variant so sufixom *-ník: plevník* je rozšírený najmä vo východoslovenských nárečiach, ale miestami je známy po celom Slovensku, najmä v Gemeri, vo Zvolenskej a na Záhorí. Podobne najmä vo východoslovenskej oblasti sú rozšírené analogické formy *kurník, včelník*. Širšie, spravidla celoslovenské rozšírenie majú príbuzné názvy typu *kvetník, ihelník, oselník, senník, holubník, hliník* a pod.

Okrem uvedených najrozšírenejších troch variantov *plevín, plevinec* a *plevník*, ktoré sa cez krásnu literatúru dostali do spisovného jazyka, jestvuje v slovenských nárečiach ešte niekoľko slovotvorných variantov, obmedzených na menšie zemepisné oblasti, najmä východoslovenských nárečí. Je to predovšetkým východozemplínska podoba *plevinok*, ktorá geneticky akoby nadväzovala na *plevín* (ojedinele doložený od Humenného), čo azda dokazuje, že táto podoba bola da-

kedy známa aj na východoslovenskej oblasti. Ďalej sú to podoby *pleveň* a *plevňa*, známe v Zemplíne (*plevňa* je aj pri Zlatých Moravciach), utvorené sufixmi *-eň* a *-ňa*, známymi aj v iných názvoch miesta (porov. napr. *pastiereň, horáreň; kôlňa, sušňa, ľadovňa, tehelňa, maštaľňa*). Od týchto foriem sa sufixom *-ka* utvorili podoby *plevenka, plevienka, plevinka* (na spišsko-šarišskom rozhraní) a *plevianka* (na strednom Spiši). Podobne sufixom *-ica* vznikla podoba *plevnica*, vyskytujúca sa ojedinele v Zemplíne pri Humennom a v Gemeri pri Revúcej. Ojedinelú (novšiu?) podobu *pleváreň* so sufixom *-áreň* (podobne ako v slovách *sečkáreň, dreváreň, voziareň*) máme doloženú zo strednej Oravy i zo stredného Spiša a podoba *plevárka* so sufixom *-árka* je zo severozápadného Šariša.

Týmto príspevkom sme sa pokúsili ilustrovať tézu, že (1.) slovotvorné varianty najmä názvov vidieckych reálií majú v spisovnom jazyku svoj pôvod spravidla v nárečiach a z nich tie najrozšírenejšie sa obyčajne dostávajú aj do spisovného jazyka, pričom (2.) nárečia často mávajú pomerne hodne takýchto, ale medzinárečových (t. j. vo viacerých nárečiach sa vyskytujúcich) synonymných slovotvorných variantov, ktoré sa však vyskytujú iba sporadicky na malých zemepisných oblastiach.

V súvislosti s naším príkladom nám prichodí konštatovať, že uvedená reália so zánikom individuálneho poľnohospodárstva prestala byť aktuálna, a tak postupne zanikajú aj jej nárečové názvy. Podobný osud čaká i spisovné synonymá, pokiaľ sa aspoň jedno z nich nezachráni ako potrebné aj v terajšom kolektívnom poľnohospodárstve.

Okrem toho uvedený príklad dosť názorne dokumentuje bohatú nárečovú slovotvorbu v minulosti, keď naše nárečia boli slovotvorne ešte aktívne. Dnes to o nich už neplatí, lebo ak sa ich slovník obohacuje, deje sa to preberaním zo spisovného jazyka.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BUFFA, F.: O slovotvorných variantoch typu kvet—kvetina v slovenčine. Slovenská reč, *41*, 1976, s. 340—348.

BUFFA, F.: Slovotvorné varianty pri názvoch mužských osôb. Slovenská reč, *42*, 1977, s. 136—144.

BUFFA, F.: Slovotvorná variantnosť pri názvoch vlastnosti. Slovenská reč, *43*, 1978, s. 72—78.

BUFFA, F.: Atlas slovenského jazyka III. Tvorenie slov. Veda, Bratislava 1978 (2. časť) — 1981 (1. časť).

BUFFA, F.: Názvy typu mušacinec a kurín v slovenčine. Slovenská reč, 48. 1983, s. 152—158.
Slovník slovenského jazyka. Zv. 3. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.

Názvoslovie z odboru merania

V roku 1968 bola pri bývalom Ústave teórie merania SAV ustanovená názvoslovná komisia na ustaľovanie, ako aj na opravovanie názvoslovia z odboru metronomiky. Od začiatku svojej činnosti pod vedením RNDr. I. Staríčka, CSc., spracovala základnú časť názvoslovia, ako aj zoznam nových názvov. Vykonanú prácu vysoko ocenila novovymenovaná komisia, ktorej členmi sú: RNDr. Ing. J. Bolf, CSc. (predseda), Ing. P. Vrabček, CSc. (tajomník), RNDr. K. Karovič, CSc. (všetci z Ústavu merania a meracej techniky Centra elektro-fyzikálneho výskumu SAV), doc. Ing. J. Bajcsy, CSc. (Katedra merania Elektrotechnickej fakulty SVŠT v Bratislave), RNDr. P. Čerňanský, CSc. (Katedra fyziky Pedagogickej fakulty UK v Trnave), Ing. J. Groch, CSc. (Československý metrologický ústav v Bratislave), doc. RNDr. J. Chrapan, CSc. (Katedra jadrovej fyziky MF UK v Bratislave), PhDr. I. Masár (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave), doc. L. Skokán (Katedra automatizácie a regulácie Strojníckej fakulty SVŠT v Bratislave), dr. Ing. V. Šindelář (Úrad pre normalizáciu a meranie v Prahe), Ing. G. Štuller, CSc. (Československý metrologický ústav v Bratislave), doc. Ing. J. Vítovec, CSc. (Katedra merania EF ČVUT v Prahe).

Práca novej komisie pokračuje v metodike, ktorú postupne dopracovala predchádzajúca komisia, využíva získané skúsenosti, osvojuje si aktivitu, pomocou ktorej bolo možné dosiaľ zoskupiť asi 1 000 hesiel. Ich rozpracovanosť je taká, že nevyžadujú veľa úprav, ktoré sú prirodzeným dôsledkom rozvoja vedy a jej jazyka. Práca súčasnej komisie sa iba veľmi málo zmenila, pretože prevažná časť jej členov je totožná so základom predchádzajúcej komisie. Pri prerokúvaní hesiel využívame techniku súčasnej projekcie, ktorá pomôže pri vizualizácii hesla a tým aj lepšie sa sústrediť na jeho obsahovú stránku. Prípravu základných alebo obsahovo ťažkých hesiel robia všetci členovia, ďalšie heslá sa tvoria podľa odbornosti jednotlivých členov.

Komisia pokračuje v ďalšom uverejňovaní nových hesiel alebo hesiel upravených z dôvodov spomenutého rozvoja vedy a jazykovej štruktúry. Spresnil sa názov komisie: predchádzajúci názov *Komisia názvoslovia z odboru metronomiky* sa zmenil na *Komisia názvoslovia z odboru merania.* Komisia vo svojej činnosti úzko spolupracuje s ná-

zvoslovnou komisiou v odbore metrológie, ktorá má bohatú tradíciu, posilnenú medzinárodnou spoluprácou, bez ktorej sa metrológia nemôže zaobísť. Tvorba názvoslovia z odboru merania je vysoko náročná, pretože meranie zasahuje do každej vednej oblasti. Tu sa musí rešpektovať vedný obsah a z neho odvodené názvoslovia vrátane štruktúry domáceho jazyka a výhod slov cudzieho pôvodu, ktoré sa v našej reči zaužívali a spresnili názvoslovie. Neoceniteľnú prácu pri spresňovaní robí dr. I. Maskár, ktorý ako jazykovedec výborne uplatňuje dlhoročné skúsenosti z práce predchádzajúcej komisie. Spresňovanie doterajšieho názvoslovia a získavanie nových názvov v odbore merania je práca veľmi náročná, zodpovedná, obohacujúca nielen slovenský jazyk, ale aj vedeckosť a odbornosť tohto nového vedného odboru.

Pri priraďovaní pojmu *metrika* širokej oblasti vedných odborov a oblastí, v ktorých sa tento pojem zaužíval, možno vidieť značnú rozdielnosť. Tá je vyjadrená v textovej časti v troch variantoch:

— *náuka o meraní* sa chápe ako teória alebo súbor teórií príslušnej vednej oblasti, z ktorej meranie koncipuje vlastnú teoretickú bázu. Napr. *biometria* je náuka o meraní fyzikálnych veličín v biológii;

— *vedná disciplína* definuje pojem merania v užšom, vyhranenom zmysle tak, že poskytuje teórii merania len tie časti vedného odboru, ktoré dovolia kvantifikáciu. Napr. *ekonometria* kvantifikuje len špeciálne problémy ekonómie;

— *disciplína* priraďuje pojem metriky ešte užšej sfére ako vedná disciplína. Napr. *audiometria* sa zaoberá špeciálnymi problémami merania len z hľadiska fyzikálnych vlastností zvuku.

Všeobecné termíny

kvantitatívna analýza
náuka zaoberajúca sa analýzou kvantitatívnych charakteristík
meracia ekvivalencia
ekvivalencia (rovnocennosť) dvoch zhmotnených kódov zistená meraním
hodnota veličiny
údaj vyjadrený súčinom číselnej hodnoty a meracej jednotky
číselná hodnota veličiny
číslo vyjadrujúce hodnotu veličiny vo zvolenej jednotke
konvenčná hodnota veličiny
hodnota veličiny zodpovedajúca istej dohode (konvencii)
kritická hodnota (veličiny)
hodnota (veličiny), pri ktorej nastáva nejaký špecifický jav alebo zmena
maximálna hodnota veličiny
najväčšia hodnota veličiny za uvažovaných podmienok
medzná hodnota (veličiny)
hodnota (veličiny) zodpovedajúca určeným alebo dohodnutým medziam

menovitá hodnota (veličiny)
vopred daná hodnota (veličiny)
miestna hodnota veličiny
hodnota meranej veličiny v určitom mieste priestoru
okamžitá hodnota veličiny
hodnota meranej veličiny v istom okamihu
konvenčne pravá hodnota veličiny
hodnota dostatočne blízka skutočnej hodnote veličiny z hľadiska jej použitia
skutočná (pravá) hodnota veličiny
hodnota, ktorá charakterizuje veličinu dokonale definovanú za príslušných podmienok
efektívna hodnota periodickej veličiny
druhá odmocnina strednej hodnoty štvorcov okamžitých hodnôt veličiny počas jej jednej periódy
zhmotnený kód
objekt alebo jav, na ktorom je realizovaná určitá hodnota vlastnosti
kvantifikácia
proces priraďovania kvantitatívnych charakteristík jednotlivým stupňom odstupňovateľnej vlastnosti
meranie
súhrn úkonov, ktorými sa priradí číslo alebo iná kvantitatívna charakteristika k určitému pozorovanému predmetu alebo javu na základe jeho vlastností
metrológia
náuka a súhrn poznatkov o meraní
metrológia akosti
časť metrológie zaoberajúca sa metrologickými problémami akosti
aplikovaná metrológia
časť metrológie zaoberajúca sa meraniami pre dané ciele
legálna metrológia
časť metrológie zaoberajúca sa meracími jednotkami, meracími metódami a meradlami z hľadiska predpísaných technických a právnych náležitostí (ktoré majú poskytnúť záruku potrebnú z hľadiska presnosti merania a bezpečnosti)
technická metrológia
časť metrológie zaoberajúca sa metrologickými problémami v technike
teoretická metrológia
časť metrológie zaoberajúca sa teoretickými problémami merania
všeobecná metrológia
časť metrológie zaoberajúca sa problémami spoločnými pre všetky metrologické otázky nezávisle od charakteru a druhu meranej veličiny
metronomika
veda o teoretických a experimentálnych princípoch kvantitatívneho poznávania
miera
1. priradenie hodnoty meranej veličine
2. jednotka meranej veličiny (pôvodný význam)

3. druh meradla (pozri *stelesnená miera*)

stelesnená (zhmotnená) miera

1. kód realizujúci trvalým spôsobom istú hodnotu danej veličiny
2. meradlo, ktoré v priebehu používania reprodukuje trvalým spôsobom jednu alebo viacero známych hodnôt danej veličiny

meraný objekt

objekt, ktorého kvantitatívnu charakteristiku určujeme meraním

porovnávanie

určenie relácie dvoch objektov ako nositeľov vlastností

pozorovanie

zmyslové vnímanie (najmä zrakové), na základe ktorého rozhodujeme, či pozorovaný objekt určitú vlastnosť má alebo nemá

rozmer veličiny

výraz, ktorý vyjadruje veličinu danej sústavy veličín ako súčin mocnín základných veličín tejto sústavy s číselným koeficientom úmernosti rovným 1

spektrum

súbor usporiadaných hodnôt veličiny charakterizujúci uvažovaný jav (systém)

sústava veličín

dohodnutý súbor veličín, ktoré sú spravidla spojené medzi sebou vzťahmi

technika merania

spôsob uskutočnenia merania

teória merania

teória, ktorá sa zaoberá problematikou merania

veličina

vlastnosť javu alebo predmetu, ktorú možno kvalitatívne rozlíšiť a kvantitatívne určiť

analógová veličina = spojitá veličina

veličina, ktorej hodnota sa mení spojito

bezrozmerová veličina

veličina, v ktorej rozmere sa exponenty všetkých základných veličín rovnajú nule

odvodená veličina

veličina definovaná základnými veličinami danej sústavy

ovplyvňujúca veličina

veličina, ktorá nie je predmetom merania, ale ovplyvňuje hodnotu meranej veličiny alebo údaj meradla alebo hodnotu (zhmotnenej) miery reprodukujúcej veličinu

základná veličina

jedna z veličín, ktoré sa v danej sústave veličín prijali za vzájomne nezávislé

deterministická vlastnosť

vlastnosť objektu, ktorá sa určuje na základe deterministického zákona

fenomenologická vlastnosť

vlastnosť bezprostredne vnímateľná zmyslami

funkčná vlastnosť

vlastnosť objektu, ktorá charakterizuje účel jeho použitia

objektívna vlastnosť
vlastnosť, ktorá existuje nezávisle od subjektu
štatistická vlastnosť
vlastnosť objektu, ktorá sa určuje iba štatistickými metódami
metrologické zabezpečenie
súhrn pravidiel, technických prostriedkov a opatrení potrebných na zabezpečenie jednotnosti a presnosti merania a meradiel

Náuky, disciplíny a meracie metódy

akcelerometria
meracie metódy zaoberajúce sa meraním zrýchlenia
astrofotometria
fotometria nebeských telies
astrometria
disciplína zaoberajúca sa meraním polohy a pohybu nebeských telies
audiometria
disciplína zaoberajúca sa meraním vlastností zvuku
biometria
náuka o meraní fyzikálnych veličín v biológii
bolometria
súbor meracích metód založených na zisťovaní zmien elektrickej vodivosti vyvolaných teplom
coulometria
súbor metód na stanovenie hodnoty elektrického náboja
difraktometria
metódy merania ohybu svetla
ekonometria
vedná disciplína zaoberajúca sa problémami merania v ekonomických vedách
elektrometria
súbor metód na meranie elektrických veličín
fotoelasticimetria
optické meracie metódy na zisťovanie stavov napätosti materiálov
fotogrammetria
náuka o zostrojovaní tvaru, veľkosti a priestorového rozloženia objektov na základe stereoskopických snímok
fotometria
náuka o meraní veličín charakterizujúcich svetlo
gravimetria
disciplína zaoberajúca sa určovaním zemskej tiaže
hydrometria
súbor meracích metód v hydrológii
chronometria
súbor meracích metód na určovanie času (časových intervalov)
radiačná chronometria
chronometria využívajúca radiačné žiarenie

kalorimetria
metódy na meranie tepla

kolorimetria
súbor meracích metód zaoberajúcich sa meraním farieb

kvalitometria
disciplína, ktorá sa zaoberá určovaním akostných tried alebo meraním akostných vlastností

magnetometria
súbor metód na meranie magnetických veličín

číslicové meranie
meranie, pri ktorom merací prístroj udáva hodnotu meranej veličiny v číslicovom tvare

diaľkové meranie = telemetria
oblasť merania zaoberajúca sa prenosom nameraných údajov na diaľku

diferenčné meranie
meranie, pri ktorom zisťujeme rozdiel hodnoty meranej veličiny od inej známej hodnoty tejto veličiny

miestne meranie
meranie konané v mieste meraného objektu

nepriame meranie
meranie, pri ktorom sa hodnota meranej veličiny určuje z nameraných hodnôt iných veličín

priame meranie
meranie, pri ktorom sa určuje priamo hodnota meranej veličiny

sprostredkované meranie
meranie, pri ktorom sa hodnota meranej veličiny určuje priamym meraním hodnoty inej veličiny, ktorá je od tejto veličiny závislá

diferenčná meracia metóda = rozdielová meracia metóda
meracia metóda, ktorou sa meria rozdiel dvoch hodnôt tej istej veličiny

dynamická meracia metóda
meracia metóda založená na meraní okamžitých hodnôt veličín a ich zmien v závislosti od času

komparačná meracia metóda = porovnávacia meracia metóda
meracia metóda založená na porovnávaní hodnoty meranej veličiny so známou hodnotou tej istej veličiny alebo so známou hodnotou inej veličiny, ktorá je jej známou funkciou

nepriama meracia metóda
meracia metóda, ktorou sa určuje hodnota meranej veličiny z nameraných hodnôt iných veličín výpočtom zo známych vzťahov

priama meracia metóda
meracia metóda, ktorou sa meria hodnota meranej veličiny priamo, t. j. bez potreby výpočtu
(Poznámka: Za výpočet sa nepokladá použitie grafov alebo tabuliek)

pH-metria
metódy na meranie koncentrácie vodíkových iónov v roztokoch

merací postup
sled úkonov potrebných na uskutočnenie merania

potenciometria
súbor metód na meranie elektrických napätí
psychometria
vedná disciplína zaoberajúca sa problémami merania v psychológii
pyrometria
metódy merania teplôt založené na porovnávaní elektromagnetických žiarení
jasová pyrometria
pyrometria využívajúca elektromagnetické žiarenie vo viditeľnej oblasti
refraktometria
oblasť optických meracích metód zaoberajúca sa určovaním indexu lomu
spektrometria
disciplína zaoberajúca sa meraním spektier
tachymetria
súbor meracích metód na meranie rýchlosti
telemetria pozri **diaľkové meranie**
tenzometria
metódy zaoberajúce sa meraním mechanických napätí
termometria
disciplína zaoberajúca sa meraním teploty
viskozimetria
metódy zaoberajúce sa meraním väzkosti (viskozity)

Meracie prístroje

meradlo
technický prostriedok určený na vykonávanie meraní (zahrňuje miery a meracie prístroje)
merací prístroj
meradlo, ktoré slúži na prevod hodnôt meranej veličiny alebo niektorej z iných veličín súvisiacich s ňou na ekvivalentnú informáciu
číslicový merací prístroj = digitálny merací prístroj
merací prístroj, ktorý udáva hodnotu meranej veličiny v číslicovom tvare
diferenčný merací prístroj
merací prístroj, ktorý meria rozdiel dvoch hodnôt tej istej veličiny
elektrický merací prístroj
merací prístroj pracujúci na elektrickom princípe
elektrodynamický merací prístroj
elektrický merací prístroj využívajúci vzájomné silové pôsobenie magnetických polí pevnej a otočnej cievky
elektronický merací prístroj
elektrický merací prístroj s elektronickými prvkami
elektrostatický merací prístroj
elektrický merací prístroj, ktorý využíva elektrostatické sily
merací prostriedok
technické zariadenie alebo pomôcka potrebná na uskutočnenie úkonov spojených s meraním
Q-meter
prístroj na meranie činiteľa akosti pasívnych prvkov elektrických obvodov

spirometer
prístroj na meranie vitálnej kapacity pľúc
meracia technika
súbor technických prostriedkov potrebných na meranie

*Základné názvy z astronómie**

Slnečná sústava

ablácia
odparovanie, odtavovanie, strhávanie častíc z povrchu tuhého telesa (napr. meteoroidu pri prelete atmosférou)
Adonis
planétka typu Apollo
aerolit
kamenný meteorit
Achilles
planétka patriaca k Trojanom
Amalthea
mesiac planéty Jupiter
Amor
predstaviteľ planétok prichádzajúcich do blízkosti dráhy Zeme s perihéliom väčším ako 1,0 AU a menším ako 1,3 AU
Ananke
mesiac planéty Jupiter
Andromedida pozri **Bielida**
Andromedidy pozri **Bielidy**
Apollo
predstaviteľ planétok prichádzajúcich do blízkosti dráhy Zeme s perihéliom väčším ako 1 AU
areocentrický
vzťahujúci sa na stred planéty Mars
areografia
náuka o povrchu Marsa
Ariel
mesiac planéty Urán
Arietida
meteor patriaci k meteorickému roju Arietíd

* Pod týmto názvom sme uverejňovali súpisy astronomických termínov a ich definície ako výsledok práce terminologickej komisie Slovenskej astronomickej spoločnosti pri SAV (pozri Kultúra slova, *13,* 1979, s. 340—345; *14,* 1980, s. 158—172 a 363—367; *15,* 1981, s. 176—178; *16,* 1982, s. 168—172; *17,* 1983, s. 170—172).

Arietidy
meteorický roj s radiantom v súhvezdí Aries
asteroid pozri **planétka**
australit
austrálsky tektit
Bielida = Andromedida
meteor patrici k meteorickému roju Bielíd
Bielidy = Andromedidy
meteorický roj s radiantom v súhvezdí Andromédy pomenovaný podľa materskej kométy Biela
bolid
mimoriadne jasný meteor
Calypso
mesiac planéty Saturn
Carme
mesiac planéty Jupiter
Cassiniho delenie
tmavá medzera medzi vnútornou a vonkajšou časťou Saturnovho prstenca viditeľná ďalekohľadom; pomenovaná je podľa objaviteľa Cassiniho
Ceres
najväčšia planétka objavená ako prvá
čelná ozvena = head echo
odraz radarových signálov od čela postupujúcej vlny, ktorú vytvára meteoroid alebo iné teleso pri prenikaní atmosférou
Deimos
menší z dvoch mesiacov Marsa
Delta Akvarida
meteor patriaci k meteorickému roju Delta Akvaríd
Delta Akvaridy = δ Akvaridy
meteorický roj s radiantom v oblasti hviezdy δ v súhvezdí Akvárius
denný meteorický roj
meteorický roj s radiantom na dennej oblohe pozorovateľný iba vo dne (radarom)
Dione
mesiac planéty Saturn
Dione B
mesiac planéty Saturn
Drakonida = Giacobinida
meteor patriaci k meteorickému roju Drakoníd
Drakonidy = Giacobinidy
meteorický roj s radiantom v súhvezdí Draka, súvisiaci s Giacobiniho-Zinnerovou kométou
Elara
mesiac planéty Jupiter
Enceladus
mesiac planéty Saturn
Epimetheus
mesiac planéty Saturn

Eros
planétka typu Amor

Eta Akvarida
meteor patriaci k meteorickému roju Eta Akvarid

Eta Akvaridy = η Akvaridy
meteorický roj s radiantom v oblasti hviezdy η v súhvezdí Akvárius

Europa = Európa
1. mesiac planéty Jupiter;
2. planétka

Fobos pozri **Phobos**

fotografický meteor
meteor registrovaný fotograficky

frekvencia meteorov
počet pozorovaných meteorov za jednotku času

Galileiho mesiace
štyri najväčšie mesiace Jupitera: Io, Európa, Ganymedes a Kallisto, ktoré objavil Galilei r. 1610

Ganymedes
1. najväčší mesiac planéty Jupiter;
2. najväčšia planétka typu Amor

Geminida
meteor patriaci k meteorickému roju Geminíd

Geminidy
meteorický roj s radiantom v súhvezdí Gemini

Geographos = Geografos
planétka typu Apollo

Giacobinida pozri **Drakonida**

Giacobinidy pozri **Drakonidy**

head echo pozri **čelná ozvena**

Hermes
planétka typu Apollo, ktorá sa dosiaľ zo všetkých planétok najviac priblížila k Zemi

Hidalgo
výnimočná planétka s aféliom v blízkosti dráhy Saturna

Himalia
mesiac planéty Jupiter

Hoba
najväčší dosiaľ nájdený železný meteorit pomenovaný podľa miesta nálezu v juhozápadnej Afrike

hodinová frekvencia meteorov
počet registrovaných meteorov za pozorovaciu hodinu

hyperbolický meteor
meteor zodpovedajúci hyperbolickému meteoroidu

hyperbolický meteoroid
meteoroid s hyperbolickou heliocentrickou dráhou

Hyperion = Hyperión
mesiac planéty Saturn

Charon = Cháron
mesiac planéty Pluto
Chiron = Chirón
planétka s výnimočnou dráhou medzi dráhami Saturna a Urána objavená r. 1977
chondrit
najčastejšie sa vyskytujúci typ kamenných meteoritov
chondrula
drobné zrniečko horniny; chondruly stmelené časticami medziplanetárnej hmoty utvárajú chondrity
chvost Zeme
oblak drobných častíc sprevádzajúci Zem na strane odvrátenej od Slnka
Iapetus = Japetus
mesiac planéty Saturn
Ikarus
planétka typu Apollo, ktorá sa zo všetkých známych planétok najviac približuje k Slnku
impakt
náraz menšieho kozmického telesa na väčšie teleso
indočinit
tektit z oblasti Zadnej Indie (Indočíny)
intramerkuriálna planéta = Vulkán
hypotetická planéta s dráhou vnútri dráhy planéty Merkúr
Io
mesiac planéty Jupiter
Janus
mesiac planéty Saturn
Japetus pozri **Iapetus**
javanit
tektit z oblasti ostrova Jáva
joviálne planéty
planéty typu Jupitera (Jupiter, Saturn, Urán, Neptún)
Jupiter
najväčšia planéta slnečnej sústavy
Kallisto
mesiac planéty Jupiter
Kirkwoodove medzery
medzery v rozdelení planétok podľa obežných dôb (veľkých polostí, stredných denných pohybov) v miestach rezonancie s pohybom Jupitera
Kvadrantida
meteor patriaci k meteorickému roju Kvadrantíd
Kvadrantidy
meteorický roj s radiantom v súhvezdí Draka, pôvodne v starom súhvezdí Kvadrant
Leda
mesiac planéty Jupiter
Leonida
meteor patriaci k meteorickému roju Leoníd

Leonidy
meteorický roj s radiantom v súhvezdí Leva
letný meteorický roj
meteorický roj s maximom aktivity v lete
lietavica (nevhod.), pozri **meteor**
lineárna hustota elektrónov
počet voľných elektrónov na jednotku dĺžky (napr. v meteorickej stope)
Lyrida
meteor patriaci k meteorickému roju Lyríd
Lyridy
meteorický roj s radiantom v súhvezdí Lýra
Lysithea
mesiac planéty Jupiter
malá planétka (nevhod.), pozri **planétka**
Mars
planéta slnečnej sústavy
medzihviezdny meteoroid
meteoroid, ktorý vnikol do slnečnej sústavy z medzihviezdneho priestoru
medziplanetárna hmota
planétky, kométy, meteoroidy, prach, plyn a plazma pohybujúce sa v priestore slnečnej sústavy
medziplanetárne magnetické pole
magnetické pole v medziplanetárnom priestore
medziplanetárny plyn
plynová zložka medziplanetárnej hmoty
medziplanetárny prach
prachová zložka medziplanetárnej hmoty
Merkúr
planéta slnečnej sústavy
Mesiac
mesiac Zeme
mesiac planéty = satelit
prirodzená družica planéty slnečnej sústavy
meteor
atmosferický svetelný úkaz, ktorý je dôsledkom vniknutia meteoroidu do atmosféry Zeme
meteorická aktivita pozri **meteorická činnosť**
meteorická astronómia
oblasť astronómie, ktorá sa zaoberá štúdiom meteorov a meteorických rojov
meteorická činnosť = meteorická aktivita
výskyt meteorov za určitý čas; meria sa obyčajne hodinovou frekvenciou meteorov
meteorická stopa
ionizovaný stĺpec atmosféry vyvolaný preletom meteoru prejavujúci sa žiarením a odrazom radarových signálov
meteorická zóna
rozpätie v atmosfére, v ktorom žiaria meteory

meteorický dážď
meteorická aktivita mnohonásobne prevyšujúca zvyčajnú činnosť meteorického roja
meteorický radar
zariadenie na rádiolokáciu meteorov
meteorický roj
zvýšený výskyt meteorov s rovnakým radiantom trvajúci niekoľko hodín, dní, prípadne týždňov, vyvolaný prechodom Zeme prúdom meteoroidov
meteorit
tuhé teleso, ktoré preniklo z medziplanetárneho priestoru cez atmosféru na povrch Zeme
meteoritika
náuka o meteoritoch
meteoritický dážď
pád veľkého množstva meteoritov na relatívne malé územie
meteoritický kráter
kráter vzniknutý dopadom meteoritu na tuhé teleso
meteoroid
tuhé pohybujúce sa teliesko medziplanetárnej hmoty
meteoroidový prach
jemné zrniečka zvyšku meteoroidov a medziplanetárny prach v zemskej atmosfére
meteoroidový prúd
prúd meteoroidov v medziplanetárnom priestore
mikrometeorit
zachytený mikrometeoroid
mikrometeoroid
meteoroid mikroskopických rozmerov s priemerom okolo 1 mikrometra a menším
mikrotektit
tektit mikroskopických rozmerov
Mimas
mesiac planéty Saturn
Miranda
mesiac planéty Urán
moldavit pozri **vltavín**
more [lat. mare]
tmavá povrchová oblasť na Mesiaci, na Marse, prípadne na iných telesách slnečnej sústavy
Neptún
planéta slnečnej sústavy
Nereida
mesiac planéty Neptún
nočný meteorický roj
meteorický roj s radiantom na nočnej oblohe pozorovateľný v noci
Oberon
mesiac planéty Urán
obežnica [nevhod.], pozri **planéta**

Orionida
meteor patriaci k meteorickému roju Orioníd
Orionidy
meteorický roj s radiantom v súhvezdí Oriónа
padajúca hviezda (nevhod.), pozri **meteor**
Pallas
druhá najväčšia planétka
Pasiphae
mesiac planéty Jupiter
periodický meteorický roj
meteorický roj, ktorého maximum aktivity kolíše pravidelne s periódou niekoľko rokov, resp. niekoľko desiatok rokov
Perzeida
meteor patriaci k meteorickému roju Perzeíd
Perzeidy
meteorický roj s radiantom v súhvezdí Perzea
Phobos = Fobos
mesiac planéty Mars
Phoebe
mesiac planéty Saturn
Piazzia
v poradí objavov tisíca planétka pomenovaná na počesť G. Piazziho, objaviteľa prvej planétky
planéta
veľké teleso planetárnej sústavy obiehajúce okolo centrálnej hviezdy a svietiace jej odrazeným svetlom. V slnečnej sústave je centrálnou hviezdou Slnko.
planétka = asteroid
teleso menších rozmerov podobné planéte, ktoré obieha okolo Slnka, spravidla medzi Marsom a Jupiterom
planetoid (nevhod.), pozri **planétka**
Pluto
planéta slnečnej sústavy
polárna čiapka
svetlý povrchový útvar v okolí pólu planéty (napr. Mars)
povetroň (nevhod.), pozri **meteor**
prachový oblak Zeme
oblak medziplanetárneho prachu obklopujúci so zvýšenou hustotou Zem
protisvit
mierne zjasnenie zvieratníkového svetla 180° od Slnka
prstenec planéty
tenký útvar koncentrický vzhľadom na stred planéty, skladajúci sa z drobných čiastočiek samostatne obiehajúcich okolo planéty
radarový meteor
meteor registrovaný radarom
radiant meteorického roja
bod na oblohe, z ktorého sa perspektívne rozbiehajú zdanlivé dráhy meteorov roja

radiant meteoru
bod na oblohe, z ktorého meteor zdanlivo prichádza
rádioecho pozri **rádiová ozvena**
rádiová magnitúda = rádiová hviezdna veľkosť
magnitúda odvodená z rádiových pozorovaní
rádiová ozvena = rádioecho
odraz rádiových vĺn alebo impulzov od kozmického telesa
Rhea
mesiac planéty Saturn
rojový meteor
meteor patriaci k meteorickému roju
rojový radiant meteoru
radiant meteoru zhodný s radiantom meteorického roja
satelit pozri **mesiac planéty**
Saturn
planéta slnečnej sústavy
sferula
drobné zrniečko horniny sférického tvaru (napr. v meteorite)
siderit
železný meteorit
siderolit
železokamenný meteorit
Sinope
mesiac planéty Jupiter
skleníkový efekt
jav, pri ktorom atmosféra telesa prepúšťa viac tepelného žiarenia smerom k povrchu než smerom von
slnečná sústava
Slnko, planéty a všetky ostatné telesá, ktoré obiehajú okolo Slnka, a prostredie, v ktorom sa tento pohyb uskutočňuje
sporadické pozadie meteorického roja
sporadické meteory pozorované v období aktivity meteorického roja
sporadický meteor
meteor, ktorý nepatrí k nijakému meteorickému roju
sporadický radiant meteoru
radiant meteoru, ktorý nie je totožný s radiantom nijakého meteorického roja
stacionárny meteor
meteor, ktorý sa na oblohe zdanlivo nepohybuje, pretože mieri priamo na pozorovateľa
Taurida
meteor patriaci k meteorickému roju Tauríd
Tauridy
meteorický roj s radiantom v súhvezdí Taurus
tektit
sklovité teliesko zodpovedajúce rozmermi štrku, so známkami topenia, obyčajne pomenované podľa náleziska (napr vltavín, australit)

teleskopický meteor
meteor pozorovateľný ďalekohľadom, ale neviditeľný voľným okom

Telesto
mesiac planéty Saturn

terminátor
hranica medzi osvetlenou a neosvetlenou časťou povrchu telesa (napr. Mesiaca)

terestriálna planéta
planéta typu Zeme (Merkúr, Venuša, Zem a Mars)

Tethys
mesiac planéty Saturn

Thebe
mesiac planéty Jupiter

Titan
najväčší mesiac planéty Saturn

Titania
najväčší mesiac planéty Urán

transplutonická planéta
hypotetická planéta, ktorej dráha by bola za dráhou planéty Pluto

Triton
mesiac planéty Neptún

Trójania
planétky v liberačných centrách L4 a L5 Jupitera

tunguzská katastrofa
katastrofa zapríčinená explodovaním kozmického telesa, podľa všetkého úlomku Enckeho kométy, 30. 6. 1908 v oblasti rieky Podkamennaja Tunguzka na Sibíri

Tunguzský meteorit (nevhod.), pozri **tunguzská katastrofa**

uhlíkový chondrit
chondrit obsahujúci organické látky

Umbriel
mesiac planéty Urán

umelý meteor
teliesko zostrojené na Zemi a vystrelené z rakety do atmosféry s cieľom vyvolať meteorický úkaz, prípadne iná imitácia meteoru

Urán
planéta slnečnej sústavy

Večernica
Venuša na večernej oblohe

vedľajší radiant meteorického roja
druhý a ďalší radiant meteorického roja

Veľká červená škvrna
atmosferický vír veľkých rozmerov na Jupiteri

veľké planéty
planéty Jupiter, Saturn, Urán a Neptún

Venuša
planéta slnečnej sústavy

vizuálny meteor
meteor pozorovateľný voľným okom
vltavín = moldavit
tektit z povodia Vltavy
vnútorné planéty
planéty vnútri dráhy Zeme (Merkúr a Venuša)
vonkajšie planéty
planéty za dráhou Zeme (Mars, Jupiter, Saturn, Urán, Neptún a Pluto)
Vulkán pozri **intramerkuriálna planéta**
Widmanstättenove obrazce
štruktúra vybrúseného a vyleptaného rezu železného meteoritu vzniknutá v dôsledku procesu chladnutia; dôkaz mimozemského pôvodu meteoritu
zimný meteorický roj
meteorický roj s maximom aktivity v zime
zodiakálne svetlo pozri **zvieratníkové svetlo**
Zornička
Venuša na rannej oblohe
zvieratníkové svetlo = zodiakálne svetlo
mierne zvýšenie jasu oblohy v okolí Slnka pozdĺž ekliptiky, t. j. pozdĺž súhvezdí zvieratníka

ROZLIČNOSTI

Fondodržiteľ — držiteľ fondov

V súvislosti s opatreniami na úspory pohonných hmôt sme sa v Novom slove zo 7. júla 1983 dočítali, že *I keď za posledné roky boli limity pohonných hmôt pre všetkých fondodržiteľov výrazne krátené, skutočná spotreba za rok 1982 ukazuje, že ďalšie úspory sú ešte možné. Preto odporúčame uložiť fondodržiteľom dôslednejšie zabezpečovať úsporu pohonných hmôt.*

Je zrejmé, že slovom *fondodržiteľ* sa označuje inštitúcia, ktorá má pre svoje potreby pridelené isté množstvá (fondy) pohonných hmôt. Je však zrejmé aj to, že slovo *fondodržiteľ* sa vymyká z bežnej slovnej zásoby nielen pre svoj odborný význam, ale aj pre svoju nie dosť bežnú slovotvornú štruktúru. Jediná analógia pre toto slovo je totiž slovo *miestodržiteľ* — ale to má očividne odlišný význam. Vzniklo vlastne napodobnením, kalkovaním latinského pomenovania *locum tenens,* ktorým sa v starších štátnych zriadeniach označoval zástupca vládcu, panovníka (doslovne „držiaci miesto panovníka"). Úrad miestodržiteľa sa nazýval *miestodržiteľstvo.*

Slovotvorná štruktúra slova *fondodržiteľ* však označuje, že ide o toho, kto drží (t. j. má pridelený, má k dispozícii) istý fond (v našom prípade fond pohonných hmôt). Ale v tomto zmysle je slovo *fondodržiteľ* veľmi izolované. Slová s príponou *-teľ* mávajú síce bližšie určenie vyjadrené prvou zložkou zloženého slova, ale touto prvou zložkou sa obyčajne vyjadruje spôsob, okolnosť, za ktorej sa vykonáva činnosť vyjadrená základovým slovom. Tak *veľkospotrebiteľ* je ten, kto spotrebúva niečo vo veľkom, *maloodberateľ* odberá nejaké výrobky v malom, v malých množstvách; podobne aj slová *veľkopodnikateľ, veľkochovateľ, drobnochovateľ*. Inokedy sa vyjadruje, že činnosť je vykonávaná, prebieha spoločne s niekým: *spoluzakladateľ, spolupodnikateľ, spolutrpiteľ, spoludržiteľ*. Do tejto skupiny patria napokon aj slová *samozásobiteľ* a *medzihostiteľ*.

Vyjadrovanie predmetu zasiahnutého dejom základového slovesa je bežné v inom type, v slovách odvodených príponou *-ec*, napr. *ľadoborec, obrazoborec, torpédoborec*, ďalej príponou *-č*, napr. *drevorubač, rušňovodič, strojvodič, bábkovodič, bacilonosič, zememerač, časomerač*. Pravda, základové slovesá týchto zložených slov majú konkrétny význam, kým v slovách typu *podnikateľ, zakladateľ* a napokon aj *držiteľ* majú dosť abstraktný význam. Ani tento argument však nemôže prevážiť základnú námietku proti slovu *fondodržiteľ*, že totiž pri slovách tohto typu sa nevyjadruje zasiahnutý objekt, ale sprievodné okolnosti deja. Preto neostáva nič iné ako uzavrieť našu poznámku v tom zmysle, že slovo *fondodržiteľ* nie je utvorené podľa živých slovotvorných modelov a že namiesto neho treba používať len opisné vyjadrenie *držiteľ fondov*.

Ján Horecký

O skracovaní ruských osobných mien

Rodné mená sa zvyčajne používajú v celom znení, napr. *Ján, František, Tomáš, Mária Anna, Zuzana*. V spojení s priezviskom sa niekedy namiesto celého znenia rodného mena používa iba začiatočné písmeno a po ňom bodka, čiže sa rodné meno skracuje, napr. *Ľudovít Novák — Ľ. Novák, Ján Stanislav — J. Stanislav*. V istých prípadoch sa môže skracovať nielen rodné meno, ale aj priezvisko, napr. *Ľudovít Novák — Ľ. N., Ján Stanislav — J. S.* (na konci menších príspevkov, v listoch za postskriptom a pod.). Skracovať sa môžu aj iné osobné mená, napr. ruské otcovské mená: *Lev Nikolajevič Tolstoj* — L. N. Tolstoj. V slovenčine sa už dávnejšie zaužíval zvyk uvádzať iba začiatočné

písmeno, napr. *Ľudovít — Ľ., František — F., Ferdinand — F.,* ale napr. v češtine sa mená, ktorá sa začínajú na dve spoluhlásky, niekedy skracujú tak, že sa zapisujú obidve začiatočné písmená, napr. *František — Fr., Vladimír — Vl., Zdeněk — Zd.* a pod. Pravda, ak sa zapisuje iba začiatočné písmeno, zanikajú niektoré rozdiely medzi rodnými menami (alebo inými menami), ktoré sú na ich začiatku, napr. *Ferdinand — F.* a rovnako aj *František — F., Viktor — V.* a rovnako aj *Vladimír — V.* a pod. Ale ani keď sa zapisuje aj ďalšie písmeno, nedajú sa vždy zachytiť rozdiely, ktoré sú medzi jednotlivými vlastnými menami, napr. mená *Vladimír* a *Vladislav* možno skracovať ako *V.* alebo *Vl.*, rozdiel medzi menom *Vladimír* a *Vladislav* sa už v skratke nedá zachytiť. Skratky majú teda svoje výhody, ale aj isté nevýhody, ktoré vyplývajú práve zo skracovania.

Skracujú sa nielen domáce rodné mená a priezviská, príp. iné osobné mená (napr. pseudonymy), ale aj cudzie osobné mená. Takéto skracovanie sa uplatňuje aj v jazykoch, ktoré nepoužívajú latinku, ale iné grafické systémy. Napr. v azbuke, resp. cyrilike sa tiež môže písať namiesto celého mena iba začiatočné písmeno s bodkou, napr. *Лев Николаевич Толстой — Л. Н. Толстой,* príp. *Л. Н. Т.*, podobne *Евгений — Е., Юрий — Ю.* Začiatočné písmeno zastupuje zvyčajne jednu hlásku, ktorá je na začiatku mena, ale v niektorých prípadoch dve hlásky, napr. *Лев — Л.* (na začiatku je hláska *l*), *Евгений — Е.*, (písmenom *E* sa v tomto prípade označuje spojenie hlások *je*).

Podľa hlavných zásad prepisu z azbuky do latinky, ktoré sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu (1971, s. 106), sa písmeno *е* na začiatku slova (a v niektorých ďalších pozíciách, ktoré nás tu v tejto súvislosti nezaujímajú) prepisuje ako *je,* napr. *Евгений — Jevgenij,* podobne písmeno *ё* na začiatku slova sa prepisuje ako *jo,* napr. *Ёлкин — Jolkin, ю* sa prepisuje ako *ju,* napr. *Юшкевич — Juškevič* a konečne *я* sa na začiatku slova prepisuje ako *ja,* napr. *Яковлев — Jakovlev.* Ak sa tieto zásady aplikujú na prepisovanie písmen, ktoré stoja namiesto celých rodných mien, priezvisk alebo iných mien (v ruštine meno po otcovi, otčestvo), potom by sme namiesto celých podôb mien mali písať *Je., Jo., Ju.* a *Ja.,* napr. *Е. Петров — Je. Petrov, Ю. Андропов — Ju. Andropov, Я. Чернов — Ja. Černov* a pod. V slovenčine však, ako sme uviedli, používame zvyčajne iba začiatočné písmeno, zriedkavejšie aj ďalšie písmeno, ak ide o zložky *(dz, dž, ch),* ktoré zodpovedajú jednej spoluhláske, nie však spojenie dvoch písmen, ktoré by zodpovedalo spojeniu začiatočnej spoluhlásky s nasledujúcou samohláskou (neskracujeme nikdy *Ľudovít — Ľu., Ladislav — La.* a pod.). Kladie sa preto otázka, či uvedené alebo iné podobné osobné mená, napr. *Jevgenij, Jurij, Jakov, Jakubovskij* a pod. máme skracovať ako *Je., Ju., Ja.,* ako by vyplývalo z uvedených zásad prepisu z azbuky

do latinky, alebo iba ako *J.*, podobne *Ščipačov* ako *Šč.* (v azbuke je na začiatku písmeno *щ*, ktorým sa označuje spojenie spoluhlások *šč*).

Treba tu vychádzať z uvedeného konštatovania, že v azbuke rovnako ako u nás v latinke sa pri skracovaní mena zapisuje iba začiatočné písmeno. Je, pravda, vecou azbuky, že v niektorých prípadoch takéto písmeno neoznačuje iba jednu hlásku, ale spojenie dvoch hlások, napr. *ю — ju*, *щ — šč*, nejde však tu o nejaký zámer zapisovať dve začiatočné hlásky. Podľa toho by sme aj v slovenčine mali písať iba začiatočné písmeno. Je tu aj ďalší a azda závažnejší argument, ktorý hovorí v prospech stanoviska, že sa má zapisovať iba začiatočné písmeno s bodkou. Cudzie osobné mená sa v našom jazyku používajú predovšetkým v celej podobe a v istých prípadoch sa skracujú. Skracujeme celé podoby mien, ktoré sa píšu v našom grafickom systéme, t. j. v latinke používanej v spisovnej slovenčine. Konkrétne: používame napr. rodné meno *Jevgenij* a toto rodné meno v istých prípadoch skracujeme, napr. *Jevgenij Petrov — J. Petrov.*

To znamená, že skracujeme celé podoby mien používané v latinke. A v takomto prípade je celkom prirodzené písať iba začiatočné písmeno s bodkou, teda *J.*, podobne *Jurij — J.*, *Jakov — J.* atď.

Na záver konštatujeme, že v slovenčine máme aj mená ako napr. *Jevgenij, Jurij, Jakov, Jakovlev* a podobne skracovať tak, že sa zapíše začiatočné písmeno a za ním bodka, napr. *Jevgenij Petrov — J. Petrov, Jurij Andropov — J. Andropov, Jakov Černov — J. Černov* a podobne.

Ladislav Dvonč

Diakritické znamienka v iniciálových skratkách a skratkových slovách

Od pracovníkov Závodov ťažkého strojárstva v Košiciach sme dostali otázku, či pri písaní skratiek treba dôsledne uvádzať mäkčene a dĺžne, a teda či písať *ÚNM* alebo *UNM, VÚMA* alebo *VUMA, VÚBP* alebo *VUBP, VVÚ ZŤS* alebo *VVU ZTS* atď.

Skratka vzniká z písomne (graficky) zachyteného slova alebo slovného spojenia (združeného pomenovania), preto pri písaní tzv. iniciálových skratiek, ktoré vznikli zo začiatočných písmen združeného pomenovania, treba uvádzať rozlišovacie (diakritické) znamienka, t. j. mäkčene a dĺžne, napr. *Československá socialistická republika — ČSSR Ústredný výbor Komunistickej strany Československa — ÚV KSČ, okresný ústav národného zdravia — OÚNZ, Jazykovedný ústav Ľudovíta*

Štúra Slovenskej akadémie vied — ÚĽŠ SAV, Ústredie ľudovej umeleckej výroby — ÚĽUV. Tak sa píšu aj iniciálové skratky, na ktoré sa spytujú pracovníci Závodov ťažkého strojárstva v Košiciach, a to *ÚNM — Ústav normalizácie a merania, VÚMA — Výskumný ústav mechanizácie a automatizácie, VÚBP — Výskumný ústav bezpečnosti práce, VVÚ ZŤS — Výskumno-vývojový ústav Závodov ťažkého strojárstva, ÚTAR — Ústav technológie a racionalizácie.*

Zásada uvádzať diakritické znamienka sa rešpektuje aj v skratkových slovách, ktoré vznikli nie iba z prvých písmen jednotlivých slov viacslovného pomenovania, ale aj zo začiatočných slabík niektorých slov takéhoto pomenovania, napr. *ČEDOK — Československá dopravná kancelária, VÚKOV — Výskumný ústav kovopriemyslu, VÚHYM — Výskumný ústav hydraulických mechanizmov.* Túto zásadu odporúčame rešpektovať aj vtedy, keď v skratkovom slove, ktoré vzniklo zo združeného pomenovania, nasledujú za sebou dve dlhé slabiky, napr. *VÚNÁR — Výskumný ústav náradia.* Pritom je však vhodné posúdiť novovzniknutý útvar z hľadiska jeho začlenenia do slovnej zásoby slovenčiny.

Niektorí používatelia jazyka zastávajú názor, že ani v iniciálových skratkách, ani v skratkových slovách, keďže ide viac-menej o umelo utvorené slová, nemal by sa uvádzať dĺžeň, lebo v takýchto slovách sa dĺžka často ani nevyslovuje a ani pri styku s cudzími jazykmi nemá nijakú funkciu. S takýmito názormi sa však nemôžeme úplne stotožniť z viacerých príčin: *1.* Iniciálová skratka a často aj skratkové slovo je reprezentantom združeného pomenovania, diakritické znamienko má rozlišovaciu schopnosť a bez jeho uvádzania, najmä v iniciálových skratkách, by sa sťažila alebo niekedy aj úplne znemožnila presná identifikácia iniciálovej skratky alebo skratkového slova. *2.* Uvádzať iba mäkčene a neuvádzať dĺžne nepokladáme za vhodné, lebo by to bolo nejednotné a pre jazykovú prax nevyhovujúce riešenie. *3.* Iniciálová skratka alebo skratkové slovo sa tvorí pre používateľov spisovnej slovenčiny a z jej prostriedkov. To, ako s takouto skratkou budú narábať príslušníci iných jazykových spoločenstiev, ktorí sa s ňou azda dostanú do styku, nemôže byť pre tvorenie skratiek v slovenčine rozhodujúce (treba vziať do úvahy aj to, že i písmená s mäkčeňmi, ba aj niektoré písmená bez diakritických znamienok sa v iných jazykoch čítajú inak ako v slovenčine). *4.* Postavenie iniciálových skratiek je aj v slovenčine výnimočné tým, že sa tieto skratky nečítajú tak, ako sa vyslovujú jednotlivé hlásky, ale slabične ako jednotlivé písmená abecedy, napr. iniciálová skratka *SAV* sa číta *esávé,* to značí, že v iniciálových skratkách sa aj písmená, ktorými sa graficky zaznačujú krátke samohlásky, čítajú ako dlhé samohlásky.

Pri sledovaní používania iniciálových skratiek v jazykovej praxi

sme si všimli, že zásada uvádzať v iniciálových skratkách diakritické znamienka sa napr. v dennej tlači rešpektuje takmer bezvýnimočne. Trocha odlišná situácia je pri skratkových slovách typu *ZÁRES*. Napr. v dennej tlači sa zväčša uvádza skratkové slovo *ZÁRES* s kvantitou, kým niektoré vozidlá Záhradníckych a rekultivačných služieb mesta Bratislavy (do 1. 7. 1983 Záhradnických a rekreačných služieb) sú označené podobou *ZARES* (s krátkym *A*). Niektoré skratkové slová sa ustálili bez kvantity, napr. *TANAP* (Tatranský národný park, *BENZINOL* (benzín — olej), *DRUNA* (družstevný nábytok, resp. nábytkárske družstvo), pravda, pri mnohých takto utvorených skratkových slovách už nejde o jednoslovnú náhradu združeného pomenovania, ale o umelo utvorené slovo, v ktorom sa nejakým spôsobom odrážajú motivujúce slová. Pri takto utvorených skratkových slovách sa prihliada aj na formu novovzniknutého slova, aby sa neodlišovalo od podobných slov jestvujúcich v slovnej zásobe slovenčiny (napr. ak by sa v skratkovom slove *TANAP* dodržala kvantita, ktorá by tam prislúchala podľa prvej slabiky slova *národný*, vznikla by podoba *TANÁP*, ktorá by sa formálne vyčleňovala zo slov slovnej zásoby slovenčiny, keďže v spisovnej slovenčine nie sú slová zakončené na *-áp*).

Napokon ešte doplňame, že útvary, v ktorých sa z istých dôvodov najmä pri označovaní výrobkov ap., neuvádzajú diakritické znamienka, ako by sa to žiadalo, keby išlo o iniciálové skratky, sa hodnotia ako značky, t. j. dohovorené alebo ustálené symboly. Napr. Závody ťažkého strojárstva ako podnik majú iniciálovú skratku *ZŤS*, ale ich výrobky sú často označené továrenskou značkou *ZtS*, resp. *zts*. Podobne aj motorové vozidlá sú označené štátnymi poznávacími značkami, teda dohovorenými symbolmi, nie skratkami, preto sa v nich diakritické znamienka nepoužívajú, napr. *ZH* — Žiar nad Hronom. To, že ide o značku, dobre vidieť napr. zo štátnej poznávacej značky okresu Považská Bystrica, ktorá je *PX* (písmeno *x* sa v miestnom názve nevyskytuje), alebo zo štátnej poznávacej značky Prahy, ktorá je *AB*, *AC*, *AD* atď.

Matej Považaj

Ks

SPRÁVY A POSUDKY

Za profesorom dr. Eugenom Paulinym, DrSc.

Dňa 19. mája 1983 utrpela slovenská jazykoveda nenahraditeľnú stratu neočakávaným odchodom univ. prof. dr. E. Paulinyho, DrSc., člena korešpondenta SAV. Zanechal rozpracované vedecké diela, napr. monografiu o morfológii spisovnej slovenčiny a iné práce, zanechal aj komisie v rezorte školstva, SAV a redakcie časopisov, kde rozvážnym slovom často usmerňil v práci celé kolektívy, zanechal post recenzenta nielen slovenských, ale aj celoštátnych jazykovedných zborníkov, monografií a iných prác, ktorým dával jednotný vyzretý tvar, aby dobre reprezentovali československú jazykovedu v zahraničí, pred celým lingvistickým svetom. Možno si dnes ešte plne neuvedomujeme, ako veľmi, v koľkých oblastiach, pri akých príležitostiach nám bude chýbať. No na druhej strane zanechal diela, ktoré čas nezničí, ktoré ho budú sprítomňovať v našej práci aj po jeho smrti, ktoré naznačia smer i spôsob, ako riešiť jazykovedné úlohy, ktoré nastoľuje doba. Bude tak i v jazykovej kultúre, hoci jej nevenoval hlavnú pozornosť.

Pre jazykovú kultúru spisovnej slovenčiny vykonal neoceniteľné služby už svojimi výskumnými prácami v oblasti syntaxe, fonológie, historickej fonológie, morfológie, dialektológie a i.

Priamo sa do práce v jazykovej kultúre zapojil ako vedúci redaktor úvodnou staťou v časopise *Slovo a tvar* r. 1947, ktorej dal priliehavý názov *Namiesto úvodu o slovenskom purizme.* Kriticky v nej zhodnotil negatíva i pozitíva puristického obdobia v slovenskej jazykovede a naznačil smernice na ďalšie pestovanie spisovnej slovenčiny. Zatracoval vrchnostenské diktovanie podľa zásady *Toto je nesprávne, toto nesmieš, a toto je správne* a žiadal väčšiu aktívnu účasť kultúrnej verejnosti na rozvíjaní spisovnej reči, lebo „slovenská inteligencia pri pestovaní svojho spisovného jazyka nepotrebuje autoritatívne vedenie, ale nevyhnutne potrebuje ukazovateľov cesty". Pritom však dodáva, že slovenská inteligencia si musí uvedomiť zákonitosti slovenského spisovného jazyka a musí vedieť, že má v rukách nielen tvorivú moc, ale že má plnú dejinnú zodpovednosť za to, ako svoju moc použije.

Práve na zákonitosti spisovného jazyka položil dôraz vo svojej výskumnej práci. Zisťoval a zistil ich predovšetkým tam, kde sa to jeho predchodcom alebo súčasníkom nedarilo. Už v časopise *Slovo a tvar* sa s obľubou zaoberal takými uzlovými bodmi slovenskej gramatiky, ktoré sa starými metódami nedali riešiť. Vyzbrojený novou (vtedy ešte), štrukturalistickou metodológiou podal také riešenia morfologických, syntaktických, štylistických a iných problémov, ktoré sa prijímali všeobecne a na ktoré sa nadväzuje dosiaľ. Napr. v I. ročníku časopisu *Slovo a tvar* bol takým článok o tvorení imperatívu, v II. ročníku o genitíve plurálu substantív ženského a stredného rodu, v III. ročníku o gentíve sg. vzoru *dub* a o zloženom i zvratnom pasíve v spisovnej slovenčine, vo IV. ročníku o tvorení komparatívu adjektív a o tvorení slovesného vidu. Prof. E. Pauliny mimoriadne jasne formuloval úlohu formálnych (hláskovo-kombinatorických) a sémantických kritérií podmieňujúcich

konkurenciu a distribúciu komparatívnych tvarov *-ší/-ejší*. Jasnými zisteniami dával E. Pauliny do rúk mocný prostriedok všetkým, ktorým leží na pleciach každodenná starosť o jazykovú kultúru. V prípadoch, kde to sám jazykový materiál žiada, sa neuchýlil k jednoznačnému, čierno-bielemu riešeniu. Napr. proti tým, ktorí zo spisovnej slovenčiny chceli vylúčiť tvary gen. pl. ženského a stredného rodu vkladnou samohláskou *á*, dvojhláskou *ô*, napr. *perla — perál, čipka — čipôk*, zaujal stanovisko odôvodnené štylisticky; dôvodil, že tvary typu *perál, čipôk* do spisovného jazyka patria, ale nie do jeho neutrálnej vrstvy (len do hovorového a umeleckého štýlu). Skratka odmietol starú, úzku zásadu hodnotenia spisovných prostriedkov iba na osi *dobre — zle* a nahradil ju širšou zásadou funkčnej a štylistickej adekvátnosti. O štýlovú a vôbec štylistickú sféru opieral svoje hodnotenia aj v mnohých iných prípadoch, najzreteľnejšie pri hodnotení pasíva; svoje hodnotenia rozšíril a prehĺbil v *Jazykovedných štúdiách 16* a v *Slovenskej gramatike* z r. 1981. Štylistický aspekt v normatívnych prácach uplatňoval vždy (viac ako ktokoľvek iný zo slovenských lingvistov) a rozmanito. Napr. už v druhom zväzku svojich vysokoškolských skrípt (ktorý obsahoval morfológiu a čiastočne syntax) opisuje aj význam morfologických kategórií (napr. slovenských), a to tak, že popri primárnom význame uvádza a štylisticky hodnotí aj sekundárne významy. Na rozdiel od ostatných československých štrukturalistov, ktorí sa sústredili predovšetkým na fonológiu, E. Pauliny s úspechom vyskúšal a použil štruktúrne metódy aj v morfológii a v syntaxi. Svoje výskumy neskoršie uplatnil v syntetických a gramatických dielach, v *Krátkej gramatike slovenskej* (1960), ale najmä v *Slovenskej gramatike* z r. 1981.

Mnoho by toho bolo, čo by sa žiadalo povedať o jeho teoretických zásluhách v pestovaní jazykovej kultúry. Nevyhnutne treba pripomenúť druhý, praktický vplyv jeho prác na úroveň jazykovej kultúry. Všetky jeho práce sú písané logickým, neobyčajne stručným, ale práve preto jasným, jadrným štýlom, takže môžu slúžiť ako vzor vyspelého vedeckého štýlu. Nikdy nepísal dlhé traktáty a „hrubé" knihy, ale vždy priamo triafal jadro veci, o ktorú mu išlo.

V ostatných rokoch, keď odišiel na dôchodok, ešte mnoho písal o dejinách slovenčiny (niektoré jeho knihy z histórie slovenčiny vyjdú v krátkom čase), ale aj mnoho rozmýšľal o súčasnom spisovnom jazyku a o jeho budúcnosti. V osobných rozhovoroch zdôrazňoval závažnosť spisovného jazyka i vôbec pojmu spisovného jazyka, ktorý teoreticky neslobodno opustiť ani oslabovať, lež ďalej prehlbovať a podporovať. Dokázal to aj prakticky. Pri jeho sedemdesiatke urobil s ním interview prof. Š. Ondruš, ktoré uverejnil v apríli t. r. bratislavský Večerník. Medzi iným prišla reč aj na mäkké *ľ* a jeho postavenie v spisovnej slovenčine. E. Pauliny, ktorý mal k mäkkému *ľ* liberálny postoj takmer celý život, lebo ho nemal v osobnom úze, keďže pochádzal z mesta Zvolen, v tomto interview sa jednoznačne vyjadril, že mäkké *ľ* je integrálnou súčasťou slovenského spoluhláskového systému, preto ho treba držať a podporovať. Zanechal tým veľké posolstvo našej lingvistickej obci, nielen vedecké, ale aj morálne. Veľkosť človeka nespočíva len v tom, čo kladné vykonal, ale aj v tom, že sa nebojí po zrelej úvahe verejne priznať, v čom sa mýlil.

Ján Oravec

Ďalšia užitočná učebnica v rukách vysokoškolských študentov

(HORECKÝ, J.: Vývin a teória jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 112 s.)

V ostatnom čase sa stalo už samozrejmosťou, že aj na vysokých školách dostávajú študenti na každý učebný predmet učebnicu alebo aspoň dočasný učebný text. Ani poslucháči slovenského jazyka na filozofických a pedagogických fakultách nie sú v tomto smere výnimkou.

Po viacerých kvalitných učebniciach dostávajú poslucháči 5. ročníka ďalšiu novú učebnicu s názvom *Vývin a teória jazyka.* Zámer učebného predmetu vývin a teória jazyka, pri ktorého štúdiu má učebnica poslucháčom pomôcť, je v učebných osnovách určený široko a náročne: ide o teoretickú syntézu predchádzajúcich lingvistických disciplín. (Učebné osnovy. 10. Slovenský jazyk a literatúra pre štúdium učiteľstva 5. — 12. ročníka, s. 53)

Z toho vyplýva, že autor nemal ľahkú úlohu, ak chcel v pomerne malom rozsahu podať takúto syntézu a ak pritom nechcel v skrátenej forme iba zopakovať to, s čím sa už poslucháči v predchádzajúcich učebniciach stretli. Autor učebnice, dlhoročný pracovník v oblasti teoretickej jazykovedy, ktorý má aj bohaté pedagogické skúsenosti, vymedzil cieľ učebnice zdanlivo skromnejšie, ale aj tak sa dôsledne pridržiaval tém, ktoré učebné osnovy predpisujú prebrať: Cieľom tejto učebnice je podať súhrnnú predstavu o filozofických, teoretických a metodologických otázkach jazyka a jazykovedy (s. 5).

V prvej časti hovorí o predmete a obsahu jazykovedy, zaraďuje jazykovedu do systému vied, pričom dôsledne vychádza z požiadaviek marxisticko-leninskej filozofie na systemizáciu vied.

Cennou časťou učebnice je prehľad základných koncepcií jazyka. Autor tu prístupným spôsobom vysvetľuje podstatu predštruktúrnych koncepcií (Pott, Grimm, Humboldt, koncepcia mladogramatickej školy), kriticky hodnotí podstatu štruktúrnej koncepcie a teoretické dielo jej hlavného predstaviteľa Ferdinanda de Saussura, oboznamuje študentov s podstatou funkčnej koncepcie, ktorú v nadväznosti na myšlienky F. de Saussura vypracovali členovia Pražského lingvistického krúžku, pričom poukazuje nielen na staršie výsledky, ktoré dosiahla pražská škola v oblasti fonológie, ale všíma si aj novšie výsledky v teórii vetných vzorcov. Okrem toho vysvetľuje podstatu a jednostrannosť glosematickej a deskriptivistickej koncepcie, porovnáva obsahovú koncepciu Weisgerbera s funkcionalistickou koncepciou W. Schmidta a hodnotí klady a nedostatky generativistickej koncepcie jazyka. Najviac pozornosti venuje autor marxistickej koncepcii jazyka, ktorá sa opiera o materialistické chápanie jednoty hmoty a myslenia. Zdôrazňuje pritom základné tézy marxisticky orientovanej jazykovedy, ktoré by mali aj študenti uplatňovať pri hodnotení jednotlivých jazykových javov.

Na túto časť učebnice organicky nadväzuje poučenie o základných jazykovedných metódach, pričom autor rozoberá staršie i novšie metódy, ktoré

sa využívajú v našej a zahraničnej jazykovede: historicko-porovnávaciu, konfrontačnú, typologickú, areálnu, distribučnú, opozičnú, semiotickú, metódu modelovania, ako aj štatistické metódy.

V kapitole o vzniku a vývine jazyka sa autor neuspokojil iba so všeobecnými konštatovaniami. Hneď v úvode si kladie tri otázky: ako, kedy a kde vznikol jazyk. Otvorene priznáva, že na otázky, kedy a kde jazyk vznikol, doteraz veda ešte nedala uspokojivú odpoveď. Na otázku, ako vznikol jazyk, neodpovedá autor sám, podáva prehľad teórií o vzniku jazyka, pričom osobitnú pozornosť venuje myšlienkam klasikov marxizmu-leninizmu, predovšetkým myšlienkam Karola Marxa a Fridricha Engelsa.

Pri charakteristike zákonitostí jazykového rozvoja autor opäť zdôrazňuje základnú tézu marxistickej jazykovedy, že jazyk je historicko-spoločenský jav. Aj keď v súlade s učením Marxa a Engelsa niet priamej súvislosti medzi vývinom jazyka a vývinom spoločnosti, nemožno vývin jazyka odtŕhať od spoločenského vývinu. Vo vývine jazykov sa uplatňujú dve základné tendencie: diferenciácia a integrácia. Autor tu opisuje aj konkrétne zmeny, ktoré vznikajú v jazykovom systéme, a to hláskové zmeny (napr. asimilácia, disimilácia, palatalizácia, metatéza), morfologické a syntaktické zmeny (zánik pádov, zmena syntetického vyjadrenia gramatickej kategórie na analytické, ako aj opačný postup, vznik a zánik gramatických kategórií atď.), zmeny v slovnej zásobe (vznik a zánik slov, vznik a zánik slovotvorných postupov atď.). V tejto kapitole podáva aj prehľad koncepcií jazykového vývinu a opisuje metódy historickej jazykovedy.

V súlade s učebnými osnovami viaceré kapitoly priamo nadväzujú na učebnicu, ktorú používali poslucháči v 1. ročníku. (ONDRUŠ, Š. — SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 317 s.). Je sympatické, že vo väčšine prípadov sa autorovi podarilo usporiadať učivo tak, že poslucháči majú možnosť nielen opakovať, ale pri každej téme sa dozvedajú aj čosi nové. K týmto častiam učebnice patria kapitoly: *Znaková povaha jazyka; Jazyk, myslenie, vedomie; Jazykové funkcie; Jazykové roviny; Gramatické kategórie.*

V kapitole *Jazyk, myslenie, vedomie* autor správne upozorňuje študentov na zložitosť dialektického vzťahu jazyka a myslenia, ktorý treba skúmať nielen diachronicky z ontogenetického a fylogenetického aspektu, ale aj synchronicky z gnozeologického a komunikatívneho aspektu.

Pri charakteristike jazykových rovín sa študenti dozvedajú, že popri tradičnom členení jazykového systému na dve roviny (zvukovú a významovú) existujú v jazykovednej literatúre aj iné spôsoby členenia (Martinet, Sgall, Stepanov, prípadne členenia vyplývajúce z generatívnej gramatiky). Keďže ide o učebnicu, zdá sa nám, že v tejto časti by sa bolo zišlo viac povedať aj o prednostiach, prípadne nedostatkoch jednotlivých typov členení jazykového systému.

Výstižne a prehľadne je spracovaná téma o jazykovej typológii, ako aj výklad o jazykových univerzáliách.

V závere učebnice autor definuje filozofiu jazyka a podáva stručný prehľad základných myšlienok z hľadiska vývinu filozofie jazyka.

Záverom možno konštatovať, že poslucháči slovenského jazyka na filozo-

fických a pedagogických fakultách v Slovenskej socialistickej republike dostávajú do rúk dobrú učebnicu. Hutný štýl umožňuje autorovi podať veľa (aj nových) informácií na malom priestore. Kvalitu učebnice zvyšuje aj to, že autor za každou témou odporúča literatúru, z ktorej sa študent môže o danej problematike dozvedieť viac. O potrebe takejto učebnice svedčí napokon aj to, že sa veľmi chytro stratila z kníhkupectiev. Dokonca tak chytro, že sú obavy, či sa učebnica dostala do rúk tým, ktorým je určená, t. j. vysokoškolským študentom. Je zjavné, že náklad 1 000 výtlačkov je málo na takú učebnicu, ktorá má čo povedať nielen študentom, ale aj tým, ktorí už opustili školské lavice skôr.

Anna Rýzková

Dobrý príklad popularizačného štýlu

(BODNÁR, J.: Dedičstvo myšlienok. Bratislava, Smena 1983. 200 s.)

Nedávno vydalo vydavateľstvo Smena v edícii *Auróra* knihu Jána Bodnára *Dedičstvo myšlienok* s podtitulom *Z dejín filozofického myslenia na Slovensku*. O základných filozofických otázkach nie je ľahké písať prístupným spôsobom: vyžaduje to solídne filozofické vedomosti, ale aj dostatočne široký pohľad na problematiku rozvoja spoločnosti a v neposlednom rade aj dobré ovládanie základného komunikačného nástroja — spisovného jazyka.

Ján Bodnár všetky tieto vlastnosti má. K výkladu látky pristupuje tak, že konkrétne fakty z dejín slovenského filozofického myslenia vhodne začleňuje do výkladov o všeobecných otázkach, o širšej spoločenskej situácii. Tak je to napr. v exkurze o situácii na úseku filozofického poznania, resp. o mieste V. I. Lenina na tomto úseku (s. 164—168), vo výklade o renesancii, humanizme a reformácii (s. 29—38), o základných zdrojoch osvietenstva (s. 84—89).

Pri výklade o faktoch z dejín filozofie na Slovensku — na rozdiel od všeobecných úvah — opiera sa o menej známe skutočnosti, resp. o fakty už spracované v odborných dielach, a preto sa veľmi často uchyľuje k citovaniu dlhších pasáží. Napr. pri hodnotení Mateja Bela sa opiera o citát z Tibenského práce *Dejiny vedy a techniky na Slovensku* (s. 90), pri hodnotení slobodomurárskych lóží cituje z diela T. Münza *Filozofia slovenského osvietenstva* (s. 91). Často sa odvoláva na hodnotenie v *Prehľade dejín slovenskej filozofie*, v *Antológii z diel filozofov*, z encyklopedického diela *Slovensko*.

Dlhšie pasáže cituje J. Bodnár aj z prác komentovaných slovenských filozofov. Porov napr. skoro celú stránku citovanú z *Učebnice metafyziky* od trnavského filozofa J. B. Horváta (s. 72—73), dlhšie citáty z prác L. Szantóa (na s. 186—193).

Z týchto konštatovaní by, pravdaže, nemal vzniknúť dojem, že výklady J. Bodnára sú montážou citátov. Proti takémuto chápaniu svedčí aj to, že prevažnú väčšinu citátov komentuje na začiatku alebo na konci. Pritom nejde len o uvádzací komentár typu *Ako píše J. Tibenský*, ale aj typu *Plne sa sto-*

tožňujeme s názorom už citovaného prof. Ojzermana, ktorý píše: „Historicko-filozofický proces odráža ohromnú ideovú mnohotvárnosť a dramatické napätie ...“ (s. 16). Často pripája komentár za citátom: po citáte z *Reči nápravnej* Vavrinca Benediktiho dodáva odsek: *Zaiste zaujmavý pohľad na pomery na pražskej univerzite, na problémy vyučovania v období nám už tak vzdialenom* (s. 41). Citát z Pazmánya komentuje lakonicky: *Aká pozoruhodná náplň výučby na univerzite!* (s. 59). Alebo: *Na kardinála skutočne objektívna „diagnóza“ úpadku scholastiky* (s. 62).

Časté sú však u Bodnára aj také citáty, kde nejde o súvislý text, ale kde autor veľmi často vstupuje do textu. Ako príklad možno uviesť tento text:

Pozoruhodným dokladom tohto úsilia je aj článok z pera L. Szántóa... V článku sa autor zamýšľa nad príčinami, pre ktoré strana „nesplnila a nemohla splniť tie úlohy, ktorých plnenie a riešenie je jediným zmyslom a dôvodom jej existencie“. Najvážnejšiu príčinu vidí v tom, že sa jej predstavitelia „nevedeli zmocniť toho všemocného, všecenného v marxisticko-leninskom učení“. A na otázku, „v čom je teda tá sila marxizmu-leninizmu, ktorá sa pre proletariát a jeho ciele nedá nahradiť“, odpovedá: „Myslíme, že na túto otázku môžeme dnes odôvodnene odpovedať takto: marxizmus-leninizmus je vedeckým svetonáhľadom, nadobúdaným a praktikovaným jedine a výlučne vedomou materialisticko-dialektickou metódou“. Tejto metóde „zodpovie v subjekte materialisticko-dialektická forma myslenia (vnímania, usudzovania, súdenia a odovzdania, dialektická logika), ktorá je adekvátna forme objektívne jestvujúceho sveta“ (s. 175).

Pri podrobnejšom skúmaní jazykových a štylistických vlastností citovaných textov a vlastných autorových textov by sa iste dali odhaliť podstatné rozdiely individuálneho autorského štýlu. Ale vo svojom celku nepôsobia citáty nijako rušivo, azda aj preto, že ide o citáty z rovnakej tematickej oblasti. Naopak, využívajú sa ako zámerný kompozičný prvok.

Ak sme povedali, že autor dobre ovláda spisovný jazyk, môžeme toto tvrdenie doložiť ďalším konštatovaním, že totiž v knihe takmer niet systematických chýb proti norme spisovnej slovenčiny. Ak sa predsa nájde nepresnosť v štylizovaní alebo odchýlka od normy, ide skôr o náhodnú chybu. Môžeme uviesť skutočne len niekoľko príkladov. V spojení *posun miesta, z ktorého človek pozeral a skúmal svet* (36) ide o neprípustné spojenie dvoch odlišných väzieb: *pozerať na svet* a *skúmať svet*. Dosť nezvyčajne pôsobí zvratný tvar namiesto trpného rodu v spojení *pri slávnostnej promócii mladíkov, ktorým sa udelil prvý stupeň vo filozofii* (40). Zrejme redakčným nedopatrením je porušená zhoda v spojení *prezrádzajú smelého a nadaného ducha, stojace* (!) *síce osamote, ale ďaleko pred svojou dobou* (54), podobne na s. 69 *aj na trnavskej univerzite baštou (!) jezuitov u nás*. Nezrozumiteľná je veta *Pre vedu materializmus je neprijateľná predstava ...* (70). Nie je jasný dôvod, prečo sa píše raz *kryštalizovať* (86), inokedy *kryštalizovať* (172). Podobne nie je odôvodnené na tej istej strane písať raz *ľavo orientovaná inteligencia*, raz *ľavoorientovaní slovenskí študenti* (168). Namiesto spojenia *vháňať na mlyn* zrejme malo byť *vháňať vodu na mlyn* (170).

Nepríjemne však pôsobia časté chyby v latinských názvoch filozofických prác; tým nepríjemnejšie, že mnohí mladí čitatelia vôbec nemôžu prísť na

to, že ide o chybu. Martin Rakovský nenapísal *Libeteus de partitus Republicae,* ale *Libellus de partibus* (knižočku o častiach republiky) — 42. F. Kéri vydal prácu o telese a vákuu, v latinčine *...deque opposito eidem vacuo,* nie *vacus* (63). V Revického práci o základoch racionálnej filozofie čiže logiky má byť *philosophiae rationalis seu logicae,* nie *sen logicae* (63). *Elementa philosophiae generatis* majú byť *generalis* (64). Laurentzy napísal *Dissertatio de idolo philosophiae,* nie *philosophicae* (93). Namiesto *Fragmentu* má byť *Fragmentum syntheseos sensualium od* M. Steigela (100). Nepríjemná chyba je v mene Jozefa Tomášika-Dumína, ktorý sa označuje ako *Domín* a k tomu *Jozef* (s. 175).

Útržkovité poznámky z čítania Bodnárovej práce *Dedičstvo myšlienok* možno uzavrieť konštatovaním, že kompozícia, štýl i výrazové prostriedky dokazujú dobrú úroveň autora, ale sú aj svedectvom o súčasnom stave spisovnej slovenčiny. Mohli by sme doplniť Bodnárovo konštatovanie, že „neboli sme bielym miestom na kultúrnej mape Európy, a to ani v obdobiach národnej poroby a sociálneho útlaku" (198) záverom, že neboli sme bielym miestom ani z hľadiska jazykovej kultúry.

Ján Horecký

O jazykovej stránke 2. vydania Základov psychológie

(BOROŠ, J.: Základy psychológie. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 485 s.)

Pred niekoľkými rokmi sme v našom časopise písali o jazykovej stránke knižky J. Boroša *Základy psychológie* (O jazykovej stránke Základov psychológie. KS, *13,* 1979, s. 23—26). V recenzii sme upozornili na viaceré jazykové chyby a nedôslednosti, ktoré sme v publikácii našli. V r. 1982 vyšlo jej prepracované vydanie. Zaujímalo nás, či sa v tomto vydaní venovalo jazykovej stránke viac pozornosti. Všímali sme si predovšetkým, či sa odstránili chyby, na ktoré sme vtedy poukázali, no sledovali sme aj jazykovú stránku tých častí, ktoré do publikácie pribudli.

Zistili sme, že mnohé z našich upozornení zostali nepovšimnuté, napr. v lexike: *adoptívne správanie* (47), *velín* (315), *výdaje na el. energiu* (383), *ukľudnenie* (207), *kľudní* (271), *nekľud* (300), *odozva* (253, 388), *dopad* (426), *v ďaleko menšom meradle* (120) namiesto *adaptívne správanie, dozorňa, výdavky ... upokojenie, pokojní, nepokoj, ohlas, účinok, dôsledok, v oveľa menšom meradle.*

Chyby, na ktoré sme poukázali v oblasti skloňovania, sa niekde odstránili (napr.: inštrumentál *aspektmi,* s. 41, *objektmi,* s. 123, inde, napr. na s. 12, ostal chybný tvar *reflexami,* neopravený ostal na s. 252 genitív slova *agens* namiesto *agensov,* aj genitív *šípiek* namiesto *šípok* na s. 359). Aj chyby súvisiace s nesprávnym používaním predložiek boli opravené len čiastočne (napr. na s. 236 sa predložka *mimo* používa správne s genitívom — *mimo záujmovej sféry,* no vzápätí na s. 254 je už chybná aktuzatívna väzba *mimo rámec skupiny).* Nedôsledne sa postupovalo aj pri iných predložkách, napr.: *základy pre*

vybudovanie (30), namiesto *na vybudovanie*. Na zvratnú podobu slovesa *začínať* sa zabudlo na s. 30 — *v mladom Sovietskom Rusku začal proces*. Príslovkové zámeno *kedy* namiesto časovej spojky *keď* ostalo vo vedľajších vetách na s. 238, 368, 438.

Keďže knižka vyšla v rozšírenom vydaní, zamerali sme svoju pozornosť aj na jazykovú stránku nových častí *(Vývin pocitov, Geometricko-optické /zrakové/ klamy, Vývoj a výchova vnímania, Vývin a výchova pamäti, Vývin a výchova pozornosti, Psychologická problematika pracovnej úrazovosti, Dopravná psychológia)* a doplnených alebo rozšírených častí *(Vývin emócií a citov a ich výchova, Vlastnosti osobnosti)*.

Hoci je to dovedna sotva 100 strán, jazykových nedostatkov je na nich pomerne veľa, a to zväčša takých, na ktoré sme upozorňovali v predchádzajúcej recenzii. Spomenieme aspoň niektoré a začneme lexikou: *sacie pohyby* (106), správne *cicavé ..., úroveň prevedenia nejakej činnosti* (257), *previedli pozorovanie* (205) namiesto *uskutočnenie nejakej činnosti, uskutočnili, realizovali nejakú činnosť; pri zahájení prípravy na boj* (442), správne *pri začatí ....; úraz má vždy aj dopad ekonomický* (446) namiesto *úraz má vždy aj ekonomický dôsledok, dosah*. V celom texte sa používajú len výrazy *nutný, nutne,* hoci vhodnejšie by bolo uprednostniť adjektívum *potrebný*, resp. *nevyhnutný* a príslovku *nevyhnutne*. To isté platí aj o slovách *zvláštny, zvláštnosť* na úkor výrazov *mimoriadny, osobitný*. Vo viacerých prípadoch sa použila staršia genitívna väzba *(aby si všímali toho*, 205; *deti dosahujú aj väčších úspechov*, 118) namiesto novšej a bežnej väzby s akuzatívom *(všímať si niečo, dosahovať niečo)*. Predložku *mimo* sme opäť našli v spojení s akuzatívom — *mimo vlastnú rodinu* (420) namiesto náležitej väzby s genitívom — *mimo vlastnej rodiny*. Na s. 106 a 221 sa opäť zabudlo, že v spojeniach *spory ... neraz končia bitkou, novorodenecká fáza končí...* má sloveso *končiť* byť vo zvratnej podobe, t. j. *končiť sa*. Na viacerých miestach sme sa presvedčili, že aj v tomto vydaní Základov psychológie je predložka *na* v nemilosti: v spojeniach *vzhľadom ku všetkým úrazom* (331), *je východiskom pre utváranie* (119) a inde (12, 203, 107) mala byť predložka *na*. Chybne sa používa predložka *cez* v spojení *cez to všetko — cez to všetko však dochádza* (204) namiesto predložky *napriek — napriek všetkému*. Na s. 151 sme našli aj zastaranú podraďovaciu spojku *kdežto* namiesto spojok *kým, zatiaľ čo*. Aj inverzný slovosled sa na mnohých miestach nefunkčne uprednostňuje pred prirodzeným: *nároky na pozornosť úmyselnú* (204), *obsah citov estetických, na strane druhej* (221), *pamäť mimovoľná* (156), *pamäť logická* (157), *v období dojčenskom* (106), *podnety sluchové* (118). Nevhodný slovosled je vo vetách: *... dieťa je náchylné zapamätať a reprodukovať (vybavovať) si skôr obrazy* (156); *pamäť logická, ktorá koncom mladšieho veku sa môže rozvíjať* (157), správne *... zapamätať si a reprodukovať ..., logická pamäť, ktorá sa koncom mladšieho veku môže rozvíjať*.

Nevhodne sú štylizované tieto spojenia: *pred a v krízových rokoch* (370) namiesto *pred krízovými rokmi a v nich. Psychológ je výlučne kompetentný zvoliť si a rozhodovať sa samostatne o postupoch a formách odbornej psychologickej činnosti*, namiesto *Psychológ je výlučne kompetentný zvoliť si postup a formy odbornej psychologickej činnosti a rozhodovať o nich*.

O nevhodnom používaní zloženého adjektíva *vyššieuvedený* svedčí príklad na s. 333, kde sa citujú varianty *vyššieuvedených* štatistík, ktoré sa uvádzajú na predchádzajúcej strane. Vymenúvanie chýb v interpunkcii by si vyžadovalo priveľa miesta. Možno iba vinou tlače sa stalo, že sa zložené adjektívum *psycho-fyziologické danosti človeka* píše na s. 447 so spojovníkom namiesto dovedna a že na nasledujúcej strane je chybný dĺžeň na *a* v slove *stárnúcich.*

Mrzí nás, že sa aj do druhého vydania *Základov psychológie* dostali chyby, na ktoré sme upozorňovali už pri prvom vydaní a ktorým by sa pri troche vôle bolo dalo predísť. Ostáva iba veriť, že tretie vydanie bude z jazykovej stránky vydarenejšie.

Eva Rísová

SPYTOVALI STE SA

Stredné, či stredoškolské vzdelanie? — E. Horáková z Nitry: „V poslednom čase sa častejšie hovorí a píše *o strednom vzdelaní.* Tento výraz sa mi zdá nelogický, predpokladá totiž aj existenciu *vysokého vzdelania.* Nemali by sme sa vrátiť k pôvodnému *základnému, stredoškolskému a vysokoškolskému vzdelaniu?*"

Postoj pisateľky listu k spojeniu *stredné vzdelanie* vychádza iba z jedného aspektu, a to z porovnania so spojením *vysokoškolské vzdelanie.* Z toho jej potom vychodí, že správne je iba spojenie *stredoškolské vzdelanie.* Treba však vziať do úvahy aj to, že hovoríme o *základnom vzdelaní* (pri absolvovaní iba základnej školy), nie o „základoškolskom vzdelaní" napriek tomu, že v pozadí výrazu *(základné vzdelanie)* je spojenie *základná škola.* No rozhodujúce pre vznik spojenia *stredné vzdelanie* je to, že v nomenklatúre vzdelaní sa hovorí *o úplnom strednom odbornom vzdelaní, o úplnom strednom všeobecnom vzdelaní* a *o strednom odbornom vzdelaní* (porov. napr. Právne predpisy pre úsek rozvoja vedy a techniky. II. Bratislava, Výskumný ústav kultúry 1979. 320 s.). Z týchto pomenovaní vzniklo elipsou (vynechaním niektorých častí) pomenovanie *stredné vzdelanie* ako nadradený, súhrnný názov pre všetky druhy vzdelania, ktoré sme uviedli. Spojenie *stredné vzdelanie* sa ako termín uvádza aj v materiáli Ďalší rozvoj československej výchovno-vzdelávacej (!) sústavy (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976. 88 s.).

V nomenklatúre vzdelaní sa okrem naznačených druhov vzdelania — *základné vzdelanie, úplné stredné všeobecné vzdelanie, (úplné) stredné odborné vzdelanie, vysokoškolské vzdelanie* — uvádza aj spojenie *vyššie stredné vzdelanie* (takéto vzdelanie poskytujú napr. konzervatóriá a podnikové [odborové, odvetvové] inštitúty).

Z vecnej, obsahovej stránky je teda spojenie *stredné vzdelanie* správne. No správne je aj spojenie *stredoškolské vzdelanie.* Medzi obidvoma spojeniami sa však ukazuje jemný významový rozdiel. Spojenie *stredoškolské vzdelanie* sa používa vtedy, keď chceme vyjadriť, že ide o vzdelanie, ktoré poskytujú stredné školy (majú to zvyčajne obsiahnuté v názve, napr. *stredná priemy-*

selná škola strojnícka, stredná poľnohospodárska technická škola, stredná knihovnícka škola), kým spojenie *stredné vzdelanie* sa používa vtedy, keď chceme vyjadriť, že ide o vzdelanie, ktoré poskytujú uvedené stredné školy, ale aj iné školy, ktoré neposkytujú úplné stredné vzdelanie s maturitou (sú to napr. niektoré odborné školy lesnícke a poľnohospodárske, podnikové školy atď.). V súčasnosti sa sem zaraďujú aj *stredné odborné učilištia* (poskytujú predovšetkým vzdelanie bez maturity, ale v istých odboroch aj s maturitou). Práve preto, že sa do tejto skupiny zaraďujú aj odborné učilištia, začalo sa častejšie používať spojenie *stredné vzdelanie,* lebo lepšie vystihuje pomenúvanú skutočnosť.

Na informáciu doplňame, že v administratívnej praxi, napr. aj v inzerátoch na prijatie do zamestnania, sa na vyjadrenie kvalifikačných požiadaviek citované druhy stredného vzdelania uvádzajú skratkou *ÚSO* — úplné stredné odborné (vzdelanie), *ÚSV* — úplné stredné všeobecné (vzdelanie), *SO* — stredné odborné (vzdelanie).

Na záver môžeme našu odpoveď stručne zhrnúť takto: spojenie *stredné vzdelanie* je jazykovo aj vecne vhodné a dobre sa začleňuje do radu spojení označujúcich jednotlivé druhy vzdelania: *základné vzdelanie, (úplné) stredné (všeobecné a odborné) vzdelanie, vyššie odborné vzdelanie, vysokoškolské vzdelanie.*

Matej Považaj

Moderátor. — A. K. z Bratislavy sa spytuje: „Slovo *moderátor* poznám z techniky, kde sa ním označuje istý typ zariadenia. Stretol som sa však aj s pomenovaním profesie — *moderátor.* Môžete mi, prosím, vysvetliť, kto je moderátorom?"

Vývin, zmeny a dopĺňanie slovnej zásoby možno pozorovať na mnohých slovách. Medzi ne patrí aj slovo *moderátor*, ktoré takisto ako slová *primátor, reformátor, informátor, komentátor, korepetítor, korektor, ilustrátor* patrí do skupiny slov latinského pôvodu prvotne označujúcich osobu. V prekladovom *Latinsko-slovenskom slovníku* J. Špaňára (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962) sa na s. 399 pri latinskom slove *moderator, moderatoris* uvádzajú slovenské ekvivalenty 1. *riaditeľ, správca, vodca, vládca;* 2. *krotiteľ;* 3. *moderator scholae učiteľ.* (Hviezdičkou sa v slovníku označuje stredoveký alebo novoveký význam latinského slova *moderátor.)*

V Slovníku slovenského jazyka II (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960) sa na s. 169 uvádzajú heslá *moderátor*[1] a *moderátor*[2] (číselné indexy *1, 2* označujú, že sa tieto slová pokladajú za homonymá). Pri hesle *moderátor*[1] je štylistický kvalifikátor *tech.,* čo značí, že ide o technický termín, a výklad „zariadenie na spomaľovanie chodu stroja, ustaľovač; v atómovej fyzike látka na spomaľovanie, brzdenie rýchlych neutrónov". Pri hesle *moderátor*[2] s významom „v niektorých spolkoch vzdelávateľ, vychovávateľ" je kvalifikátor *zastar.* zaraďujúci slovo *moderátor*[2] medzi tie slová, ktoré sa už pred viacerými rokmi ocitli na okraji slovnej zásoby, začali z nej vypadúvať a pociťujú sa ako zastarané.

V slovnej zásobe slovenčiny ostalo slovo *moderátor*[1]: funguje vo viacerých odvetviach prírodných a technických vied ako odborný termín. V Polytechnickom náučnom slovníku (Bratislava, Alfa 1968) sa na s. 265 pri terminologizovanom slove *moderátor* uvádzajú tie isté významy, ktoré zachytáva Slovník slovenského jazyka.

V slovnej zásobe súčasnej slovenčiny fungovalo donedávna iba terminologizované slovo *moderátor* (= zariadenie, látka). Dnes do nej preniká aj slovo *moderátor* pomenúvajúce osobu, s ktorou sa stretávame v prostriedkoch masovej komunikácie. Aj slovo *moderátor* označujúce osobu má pôvod v latinčine, hoci do slovenčiny sa dostalo pravdepodobne cez angličtinu; zrejme súvisí s jedným z významov slova *moderátor* v tomto jazyku, s významom „predseda, vedúci".

Slovom *moderátor* sa teda okrem istého zariadenia, resp. látky začala pomenúvať aj osoba pôsobiaca v prostriedkoch masovej komunikácie. Malá encyklopédia žurnalistiky (Bratislava, Obzor 1982, s. 279) uvádza takúto charakteristiku moderátora: „... tvorivý pracovník, sprievodca programom. Uvádza reláciu, vysvetľuje, dopĺňa faktmi a argumentmi, komentuje a glosuje ich, poukazuje na súvislosti, je hostiteľom vystupujúcich, usiluje sa nadviazať kontakt, uzaviera reláciu... Moderátor v rozhlase je redaktor, niekedy aj hlásateľ, režisér ... Moderátor v televízii je komplexná autorská osobnosť v prípravnej i realizačnej fáze relácie." Moderátora by sme teda mohli charakterizovať ako integrujúceho činiteľa relácie — preto ním zväčša býva skúsený spíker a zároveň dobrý odborník.

Zhŕňame: V súčasnosti sa okrem terminologizovaného slova *moderátor* (neživ., zariadenie, látka) ustálilo slovo *moderátor* aj na označenie osoby — sprievodcu programom, ktorý uvádza a usmerňuje reláciu, komentuje fakty, poukazuje na súvislosti medzi nimi a prichádza k istým objektívnym záverom. Slová *moderátor* (zariadenie) a *moderátor* (osoba), ktoré majú pôvod v latinskom slove *moderator*, spája sémantický príznak „usmerňovateľ".

Katarína Matějová

NAPÍSALI STE NÁM

Hrianka s topinkami?

V okne Modranskej vinárne vo Zvolene som zazrel takúto čudnú ponuku: *Hrianka s topinkami*. Nevedel som si predstaviť, čo sa môže skrývať pod takouto čudnou slovnou kombináciou. Po čašníkovom vysvetlení, že je to mleté ochutené mäso z konzervy na opečenom chlebe, som mal síce predstavu o tom, čo naservírujú zákazníkovi, ktorý si túto špecialitu objedná, ale stále som si nevedel vysvetliť tú jazykovú ekvilibristiku.

Vysvetlenie prišlo až o pár dní, keď som si v obchode s potravinami sám kúpil konzervu s nápisom *HRIANKA — ochutená mäsová zmes* (vyrába Stredoslovenský mäsový priemysel, n. p., Zvolen). Ponúkať hrianku samu, to by

bola asi málo lákavá ponuka. Ale hrianka s HRIANKOU, to už stojí za to! Nuž, čo mal robiť vedúci s takou neobyčajnou kombináciou? Zvolil si teda hrianku s topinkami.

Ale je vinný len on? Nezačína sa to všetko už v Stredoslovenskom mäsovom priemysle? *Hrianka* je podľa Slovníka slovenského jazyka „pripečený, opečený krajec chleba", ale v nijakom prípade mäsová zmes. Keby podľa logiky HRIANKY pokračovali ostatní výrobcovia, mohla by sa na trhu zjaviť napr. zubná pasta značky *ZUBY*, krém na topánky pod názvom *TOPÁNKY*, ba aj maslo by sa mohlo volať *CHLIEB*, lebo sa natiera na chlieb (podobne ako HRIANKA na hrianku).

Juraj Pertzian, Zvolen

Poznámka redakcie:

Stotožňujeme sa s mienkou pisateľa listu. Je naozaj nevhodné použiť na pomenovanie mäsového výrobku slovo *hrianka*, ktorým sa v spisovnej slovenčine oddávna označuje istý druh nemäsového jedla (opečený chlieb). Ale vhodné nie je ani riešenie pracovníkov Modranskej vinárne vo Zvolene ponúkať hrianku s topinkami. Veď nespisovným (nárečovým) slovom *topinka*, resp. aj *topenka, topenička* sa označuje to isté čo slovom *hrianka*, t. j. opečený chlieb. Mohli skôr použiť opisné vyjadrenie *hrianka s opečeným chlebom*. Neostáva nám teda iné ako odporúčať výrobcovi zmeniť názov mäsového výrobku a do budúcnosti zaželať väčšiu vynachádzavosť pri pomenúvaní nových výrobkov. Pritom však treba rešpektovať aj jazykové zákonitosti a brať ohľad na ustálené významy slov.

OPRAVA — Prosíme čitateľov, aby si opavili tieto tlačové chyby v tohoročných číslach Kultúry slova.

4. číslo s. 101 posledný odsek 3. riadok zdola
Bajniansky potok správ. Bojniansky potok
4. číslo s. 107 posledný odsek 6. riadok zdola
long-play record správ. Long-play record
6. číslo s. 209 prvý odsek 8. a 9. riadok zhora
káder správ. keder
godor správ. gödör

Redakcia

OBSAH 17. ROČNÍKA

Bajzíková, E.: Február 1948 — — — — — — — — 33
Buffa, F.: O názvoch *plevinec — plevník — plevín* v slovenčine 350
Buzássyová, K.: Abstraktá s kvantitatívnym významom (typ *nehodovosť* — — — — — — — — — — — — — 335
Cieľovo programový prístup — — — — — — — — 72
Dolník, J.: Motivácia a hodnota termínu — — — — — — 133
Dvonč, L.: Názov *Európa* a s ním súvisiace slová — — — — 309
Podstatné mená vzoru *gazdiná* — — — — — — — — 6
Pomenovania interpunkčných znamienok v prenesenom význame — 65
Félix, K.: Obrazné vyjadrenia v športovej publicistike — — — 45
Findo, B.: Názvy rozličných foriem črevnej nepriechodnosti — — 342
Findra, J.: Umelecký prednes a výslovnosť — — — — — 35
Zo štylistiky slovosledu — — — — — — — — — 197
Heger, J.: 25 rokov slovenského názvoslovia organických zlúčenín 151
Horák, G.: Gemerské nárečové pozadie Kubániho prózy — — — 11
Varianty súvetia *Málo chýbalo, a...* — — — — — — 230
Horecký, J.: Akademické tituly a vedecké hodnosti — — — — 246
Nový pohľad na terminológiu — — — — — — — — 129
Kačala, J.: Podstatné mená *potivosť* a *potenie* — — — — — 234
Súčasný výskum spisovného jazyka a otázky jazykovej kultúry — 257
Masár, I.: Niektoré dynamické javy v odbornej lexike — — — 291
Základné úlohy v starostlivosti o terminológiu — — — — — 330
Matějová, K.: Používanie rímskych číslic — — — — — 74
Mlacek, J.: K diferenciácii termínov z frazeológie — — — — 225
K stavbe niektorých prísloví — — — — — — — — 17
Názvoslovie z odboru merania — — — — — — — — 353
Nižnanský, J. R.: Aktuálnosť pomenovaní pracovných oldomášov. 1. 2. — — — — — — — — — — — — 145, 346
Oravcová, A.: Hranica spôsobovej a doplnkovej funkcie výrazov so spojkou *ako* — — — — — — — — — — — 40
Oroszová, D.: Motivácia terminologických pomenovaní — — — 325
Palkovič, K.: Zdvojené spoluhlásky v domácich slovách — — — 237
Zdvojené spoluhlásky v prevzatých slovách — — — — — 300
Považaj, M.: Niektoré problémy slovenského dabingu — — — 203
Tvorenie ženských priezvisk v spisovnej slovenčine — — — — 267
Puci, J.: K vzťahu termínu a pojmu — — — — — — — 321
Ripka, I.: Karpatské názvy oviec v slovenských nárečiach — — — 140
Niekoľko poznámok o prepisovaní z japončiny — — — — — 103
Rísová, E.: Bohatierske byliny v slovenskom rúchu — — — — 273
O jazyku rozprávkových rozhlasových hier — — — — — 295
Ružička, J.: Starostlivosť o jazykovú kultúru v Slovenskej akadémii vied — — — — — — — — — — — — 193
Šoková, S.: Skratky a skratkové slová v hovorenom jazyku — — 105
Terminológia rastlinnej embryológie III — — — — — — 160

Tvrdoň, E.: Mikuláš Schneider-Trnavský a slovenčina — — — 109
Uhlár, V.: O priezviskách na *-oň* typu *Suchoň, Hroboň, Treskoň* — 207
Priezviská *Peľach, Nepeľa* a iné s časticou *ne-* — — — — — 70
Rieky a potoky povodia Nitry — — — — — — — 97
Vzácne jubileum (K 70. narodeninám súdruha Gustáva Husáka) — — 3
Základné názvy z astronómie — — — — — — — 170, 360
Žigo, P.: Výročie Martina Hattalu — — — — — — — 289

DISKUSIE

Dvonč, L.: Z terminológie onomastiky — — — — — — 172
Palkovič, K.: Samohláskové spojenia v prevzatých slovách a vlastných menách — — — — — — — — — — — 112
Uhlár, V.: O pôvode miestnych názvov *Bojná/Bojňa, Bojnice, Bojničky* 240

ROZLIČNOSTI

Banbys a Teborka (G. Horák) 309 — Dedičnosť a dedivosť (J. Jacko) 303 — Diakritické znamienka v iniciálových skratkách a skratkových slovách (M. Považaj) 372 — Fondodržiteľ — držiteľ fondov (J. Horecký) 369 — Hodvábna cesta (V. Uhlár) 247 — Hradec Králové — Královohradečan, či Královohradčan (J. Jacko) 78 — Jasle — jasľový, nie jaselský (J. Jacko) 213 — Kalamár (M. Majtánová) 118 — Kreisky — Kreiského, nie Kreiskeho (L. Dvonč) 77 — Lingvistický nie je jazykový (J. Šikra) 212 — Nedopasky, nedojedky a iné názvy ostatku po deji (K. Buzássyová) 279 — Nesadlo — nepadlo; ani nesadlo, ani nepadlo (G. Horák) 246 — O používaní slov s príponou *-itída* (F. Šimon) 179 — O skracovaní ruských osobných mien (L. Dvonč) 370 — O slepačom nárečí alebo o slovese *krákorit'* (G. Horák) 281 — O slove *bačovka* spory nie sú (J. Jacko) 24 — Rigorózant, rigorózantka (E. Bajzíková) 23 — Skloňovanie zložených miestnych názvov a ich deriváty (J. Jacko) 51 — Slovo *odpad*, v mn. č. *odpady* (J. Horecký) 307 — Sústrediť na niečo a k niečomu (J. Horecký) 245 — Šéfdirigent (L. Dvonč) 48 — Vmestok, vtrúsenina, inklúzia (I. Masár) 210

SPRÁVY A POSUDKY

Ďalšia kniha o preklade. J. Bosák — — — — — — — 310
Ďalšia užitočná učebnica v rukách vysokoškolských študentov. A. Rýzková — — — — — — — — — — — 377
Dobrý príklad popularizačného štýlu. J. Horecký — — — — 379
Druhé vydanie Poľsko-slovenského a slovensko-poľského slovníka. Š. Michalus — — — — — — — — — — — 312

Dve nové knihy o potrebe eseje. D. Slančová — — — — — 29
Jazyk ako most a priepasť. K. Matějová — — — — — — 284
Jazyková stránka Ipľa. P. Žigo — — — — — — — — 185
Jazyková stránka jednej publikácie o deťoch. M. Hlušíková — — 187
Konferencia o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny. M. Považaj 248
Monografia o vývine individuálnej slovnej zásoby. E. Bajzíková — 55
Nad obrázkami z prírody. I. Masár — — — — — — — 180
Nový typ hornolužickosrbského pravopisného slovníka K. Palkovič 283
O jazykovej a terminologickej stránke prekladu učebnice Elektrotechnológie. J. Štofa — — — — — — — — — 182
O jazykovej kultúre publikácie Diárium elektrotechnika. J. Štofa — 88
O jazykovej stránke 2. vydania Základov psychológie. E. Rísová — 381
O jednej metodickej príručke. K. Matějová — — — — — 90
O kvalite prekladu jednej učebnice. J. Štofa — — — — — 219
O niektorých terminologických a jazykových otázkach Malej encyklopédie chémie. J. Štofa — — — — — — — — — 57
O slovenčine v prekladoch. J. Horecký — — — — — — 122
18. ročník letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. M. Fazekašová — — — — — — — 80
Pokračovanie významného lexikografického diela. M. Pisárčiková 251
Populárne o rodných menách. L. Dvonč — — — — — — 216
Pripomienky k prekladu ďalšej učebnice elektrotechnológie. J. Štofa 315
Reprezentatívna kniha na počesť Medzinárodného roku starých ľudí. I. Masár — — — — — — — — — — 124
Roháč vo veku zrelosti. G. Horák — — — — — — — 214
Russkaja reč, ročník 1982. V. Dorotjaková — — — — — 119
Slová boli a sú pútnici. M. Nábělková — — — — — — 83
Slovník výslovnosti cudzích mien. S. Ondrejovič — — — — 26
Smerom k spoločnosti. J. Bosák — — — — — — — — 52
Za profesorom dr. Eugenom Paulinym, DrSc. J. Oravec — — — 375

SPYTOVALI STE SA

Akého rodu je slovo *lonž?* (J. Horecký) 224 — Andrea (A. Rýzková) 128 — Beztiažový stav (I. Masár) 286 — Čo si prosíte k pitiu? (Š. Michalus) 320 — DAV — o DAV-e, či DAVE? (E. Rísová) 126 — Kandidátka (I. Masár) 190 — Krajské, či krajové vysielanie? (K. Matějová) 254 — Krémeš a krémovník (G. Horák) 191 — Lávka a most (M. Považaj) 94 — Mimobratislavčania (E. Smiešková) 255 — Moderátor (K. Matějová) 384 — Nadváha, nadhmotnosť, preťaž (I. Masár) 92 — Niekoľko druhov ovocí? (A. Rýzková) 317 — Nové slovo *terminál* (J. Horecký) 189 — Opušťák — priepustka (E. Rísová) 63 — Pilinovanie (I. Masár) 31 — Platí znehodnotený cestovný lístok? (A. Rýzková) 287 — Považania a Považskobystričania (M. Považaj) 32 — Pravopis tvarov zámen *ty, vy, tvoj, váš* (M. Považaj) 317 — Stredné vzdelanie, či stredoškolské vzdelanie? (M. Považaj) 383 — Tuhý domový odpad. (J. Horecký) 94 — Tvaro-

vanie a tvárnenie kovov. (J. Horecký) 222 — Typový objekt, typizovaná budova (K. Matějová) 319 — V okuliaroch alebo s okuliarmi (G. Horák) 95 — Vykypieť (G. Horák) 223

NAPÍSALI STE NÁM

Hrianka s topinkami? J. Pertzian — — — — — — — 385

Pokyny pre prispievateľov do časopisu Kultúra slova — — — — 256

Index 17. ročníka

Kurzívou sú vytlačené tie čísla strán, na ktorých sa slová, spojenia slov, **termíny**, väzby a pod. rozoberajú podrobnejšie.

aberácia 170, denná a. 171, ročná a., sekulárna a. 172
ablácia 360
Adonis 360
aerolit 360
Achilles 360
akademik 266, 267
akcelerometria 357
ako *40—44*
aktivita, meteorická a. 364
alektória 153
alogamia 161
Amalthea 360
Amor 360
analýza, kvantitatívna a. 354
Ananke 360
Andrea, Andreja *128*
androgenéza, a. in vitro 161, mikrospórová a., nepriama a., kalusová a. 166, priama a., spórová a. 168, vajíčková a. 170
Andromedida, Andromedidy 361
anemofília 161
anemogamia 161
animalofília 170
antihmota 170
apelativizácia 176, 177
apelatívum 174, 175
apogamia 161
Apollo 360
apomixia 161, neredukovaná a., dedičná a. 166, redukovaná a., nededičná a. 168
aporogamia 161
apospória, somatická a. 161, generatívna a. 162
areocentrický 360
areografia 360
Ariel 360
Arietida 360, Arietidy 361
ariloid 161
asteroid 366
astrofotometria 357
astrometria 171, 357
astronómia, gama a., infračervená a., pozičná a. 171, meteorická a. 364
atestitída 180
audiometria 357
australit 361
autogamia 161
automixia 161

bacídia 153
bačica, bačovka *25—26*
bakeša 143
Banbys 309
banka, b. údajov 292
Belanka 100
belica 143
belónia 154
beztiažový *286—287*
bezústie 343
Bielida, Bielidy 361
bielok 162, vnútorný b. 163, vonkajší b. 167
biftek 114
biometria 357
birka 142
blastoméry 162
blizna 162, suchá b. 169, vlhká b. 170
blýskavka 155
bocianotvaré 294
bodka *65—68*, do poslednej b-y, povedal som a b. 66, b. za niečím 67
Bojná *240—242*
Bojnianka 101
Bojnice *242—243*
Bojničky *243—244*
bolid 361
bolometer 171
bolometria 357
bradatec 158